

ՀՐԵԱԿԱՆ ՀՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Գ Ի Ր Ք Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

- 89 Երբ աստված նշանը տվեց և անձրևն սկսվեց, ջուրը ամբողջ քառասուն օր թափվում էր, ևյնքան, որ բարձրացավ երկրի երեսին մինչև հիսուն կանգուն¹¹⁵։ Եվ այդ էր պատճառը, որ (մարդկանց) մեծագույն մասը չկարողացավ փրկվել, փախուստի ապավեն չունենալու պատճառով։ Երբ հորդ անձրևը դադարեց, ջուրն արագորեն սկսեց իջնել հարյուր և հիսուն օրվա ընթացքում, մինչև յոթերորդ ամսի սկիզբը, տասնօրյակի յոթերորդ օրը, և այն քիչ առ քիչ սկսեց նահանջել, երբ ամիսը վերջանալու մոտ էր։ Այնուհետև, երբ տապանը կանգ առավ Հայաստանում գտնվող մի լեռան վրա, Նոքոսը այս տեսնելով, բացեց (տապանը) և նրա շուրջը փոքր մի հողակտոր նկատելով, հույսը վերածնվեց նրա մեջ, և նա մնաց այնտեղ։
- 91 Իսկ քիչ օրեր անց, երբ ջուրն աստիճանաբար նահանջում էր, նա մի ագռավ արձակեց, իմանալու համար, թե արդյո՞ք երկրի որևէ մի այլ մաս ևս դուրս է եկել ջրից, որից հետո (տապանից) դուրս գալը անվտանգ կլիներ. բայց ամբողջ երկիրը թեռևս լճացած տեսնելով, ագռավը վերադարձավ Նոքոսի մոտ։ Իսկ յոթ օր հետո նա մի աղավնի արձակեց, իմանալու համար երկրի դրությունը։ Այն վերադարձավ ցեխոտված և միաժամանակ ձիթենու կանաչ ոստ բերելով, որից էլ Նոքոսն իմացավ, որ երկիրը աղատվել է ջրհեղեղից. ևս յոթ օր սպասելուց հետո նա բաց թողեց տապանի անասուններին, ինքն էլ իր գերդաստանով դուրս գալով, աստծուն զոհեր մատուցեց և խնջույք արեց ընտանիքի անդամների հետ։ Հայերը մինչև օրս այդ վայրը կոչում են իջնելու տեղ¹¹⁶, քանի որ այնտեղ է (ջրհեղեղից) փրկվել տապանը, և մինչև օրս այդ վայրում ցույց են տալիս դրա բեկորները։

- 93 Այս ջրհեղեղի և տապանի մասին հիշատակում են բոլոր նրանք, որոնք գրել են բարբարոսների պատմությունները. նրանցից է Բերոսոս Քաղդեացին, որը պատմելով ջրհեղեղի ժամանակ տեղի ունեցած դեպքերի մասին, այսպիսի բաներ է դրում. «Ասվում է, թե մինչև հիմա էլ նավի մի մասը գտնվում է Հայաստանում, Կորդվաց լեռների մոտ, և որ ոմանք (նրա վրայից) պոկելով կուպրի կտորներ են բերում. և մարդիկ դրանք կրում են իրենց վրա իբրև հուռութք»։ Դրանց
- 94 մասին հիշատակում են նաև Հիերոնիմոս Եգիպտացին¹¹⁷, որը գրել է փյունիկյան հնախոսությունը, և Մնասեասը¹¹⁸ և շատ ուրիշներ, ինչպես նաև Նիկողայոս Դամասկոսցին¹¹⁹ իր իննսունվեցերորդ գրքում պատմելով այդ բոլորի մասին, այսպես է ասում. «Մինիաս (երկրից)¹²⁰ վերև Հայաստանում կա մի խոշոր լեռ Բարիս անունով, որտեղ, պատմության համաձայն, շատերը ապաստանելով փրկություն են գտել ջրհեղեղի ժամանակ, իսկ մեկը տապանի վրա տարվելով, իջել է գագաթին և տախտակների մնացորդները երկար ժամանակ պահպանվել են։ Սա հավանաբար այն մարդն է, որի մասին գրել է Մովսեսը, հրեաների օրենսդիրը»։

* * *

- 122 Իսկ Նոքոսի որդիները զավակներ ունեցան, որոնց պատվելու համար էլ որոշ երկրների առաջին բնակիչները ազգերին կոչեցին նրանց անուններով։ Այսպես, Յափեթը¹²¹, Նոքոսի որդին, ունեցավ յոթ զավակ. նրանք բնակվում են սկսած Տավրոս և Ամանոս լեռներից և առաջ են գնացել Ասիայում մինչև Տանայիս դետը¹²², իսկ Եվրոպայում մինչև Գադեյրա երկիրը, նվաճելով այն, ու քանի որ նախապես այդ երկրները չէին բնակեցվել, իրենց անունները թողեցին այնտեղի ազգերին։
- 123 Նրանք, որոնց հելլենները գալատներ են անվանում և կոչվում են դոմարյաններ, Գոմարը¹²³ հաստատեց. Մագոգեսը հաստատեց մագոգյան կոչվածներին, որոնց հելլենները սկյութացիներ են անվանում։ Յափեթի որդիներ Յավանոսից և Մա-
- 124 դեսից առաջացել են այս մեկից՝ մադերը, որոնք հելլենների կողմից մեդես են կոչվում, իսկ Յավանոսից սերել են Յոնիան և բոլոր հելլենները։ Մինչդեռ Թեոբելոսը հաստատում է
- 125 Թեոբելյաններին¹²⁴, որոնք այժմ կոչվում են իբերներ։ Եվ մեսքենները¹²⁵, որոնք հաստատվել են Մեսքեսի կողմից և այժմ

կոչվում են կապապոզովկիացիներ. սակայն նրանց հնագույն անվանման ապացույցը բացահայտ է. որովհետև նրանց մոտ կա մի քաղաք, որը մինչև հիմա էլ կոչվում է Մաղակա և հասկացողներին թելադրում է ենթադրելու, որ այդպես է կոչվել ամբողջ ազգը: Թիրեսը իր անունը թողեց թիրյաններին, որոնց վրա ինքը իշխել էր, իսկ հելլենները նրանց վերանվանեցին թրակիացիներ: Ահա այսքան ազգեր են հաստատվել Յաֆեթի որդիների կողմից: Իսկ Գոմարը ունեցավ երեք զավակ, որոնցից Ասքանաքսեսը¹²⁶ հաստատեց ասքանաքսյաններին, որոնց հելլենները այժմ կոչում են հոեդյաններ, Հոփաթեսը՝ հոփաթյաններին, որոնք պափադոններ են կոչվում, Թյուգրամեսը¹²⁷ (հաստատեց) թյուգրամյաններին, որոնց հելլենները ձիշտ համարեցին փոյուղներ անվանել: Իսկ Յաֆեթի որդի Յավանոսը, ևս երեք զավակ ունեցավ, որոնցից Հալիսասը իր անունը տվեց հալիսեցիներին, որոնց վրա ինքն իշխել էր, և որոնք այժմ էլ լյաններն են. իսկ Թարսոսն (իր անունը տվեց) թարսյաններին, որովհետև այսպես էր նախկինում կոչվել Կիլիկիան: Ապացույց, որ նրանց քաղաքներից ամենանշանակալիցը, որը և քաղաքամայրն է, կոչվում է Տարսոս, թետան (Θ) տաու (Τ) տառով փոխարինելու հետևանքով:

* * *

- 143 Իսկ Նոքոսի երրորդ որդին՝ Սեմը, ունեցավ հինգ զավակ, որոնք բնակեցրել են Ասիան, սկսելով Եփրատից մինչև Հընդկաց օվկիանոսը: Այսպես՝ Ելիմոսի հետնորդներն էին ելիմայեցիները¹²⁸, որոնք պարսիկների նախահայրերն են. Ասսուրասը հիմնադրում է Նինոսի քաղաքը և իր հպատակներին անվանում ասսուրացիներ, որոնք մեծապես բարգավաճեցին:
- 144 Արփաքսադեսը իշխելով այժմյան քաղղեացիներին, նրանց անվանեց արփաքսադյաններ, իսկ արամեացիներին տիրում է Արամոսը, որոնց հելլենները սիրիացիներ կոչեցին: Եվ նրանց, ում հելլենները հիմա լյուդիացիներ են կոչում, այն ժամանակ լյուդասը հաստատեց: Արամոսի զավակները շորսն էին, որոնցից Ուսեսը հիմնում է Տրաքոնիտիսը և Դամասկոսը, որը գտնվում է Պադեստինի և Կելե-Սիրիայի միջև. Հայաստանը (հաստատեց) Ուրոսը¹²⁹, իսկ Գեթերեսը բակտրիացիներին ու Մեսսսը՝ մեսանյաններին, այժմ Սպասինու Քարակս կոչված շրջանում:

- 20 Իսկ Բերոսոսը, որը հեղինակել էր «Քաղղեականքը», հիշատակում է թագավոր Սենաքեյրի մասին և (պատմում), թե ինչպես նա տիրեց ասսուրացիներին և ինչպես արշավեց ամբողջ Ասիայի ու Եգիպտոսի վրա, գրելով հետևյալը...¹³⁰
- 21 Սենաքեյրի մը Եգիպտոսի դեմ մղած պատերազմից Երուսաղեմ վերադառնալով հասավ այն ժամանակ, երբ զորավար Հուսիսակեսի (հրամանատարության) տակ եղող զորքը ժանտախտի արհավիրքի առաջ էր գտնվում։ Որովհետև աստված կործանիչ հիվանդություն էր ուղարկել զորքերի վրա, և պաշարման առաջին իսկ գիշերը տասնութ բյուր և հինգ հազար մարդ կործանվեց իրենց հրամանատարներով ու դասակապետներով հանդերձ։ Այս աղետի պատճառով նա ընկավ մեծ երկյուղի և տագնապի մեջ, ու վախենալով իր ամբողջ բանակի համար, զորքի մնացած մասով հեռանում է իր թագավորությունը, որը կոչվել է նինոսի անունով։ Եվ այնտեղ կարճ ժամանակ մնալուց հետո, դավադրաբար սպանվում է իր ավագ որդիներ Անդրոմաքոսի և Սելևկարոսի¹³¹ կողմից ու վախճանվում, և նրա (դիակը) դրվեց իր իսկ սեփական տաճարում, որը կոչվում էր Արասկես։ Իսկ քաղաքացիների կողմից հայրասպանության համար երկրից վտարվածները հեռանալով, հասան Հայաստան¹³², մինչդեռ թագավորությունը ժառանգեց Սենաքեյրի մի որդիների իրավունքները ոտնահարած Ասարախոդասը։ Ահա այսպիսին էր Երուսաղեմի վրա ասսուրական արշավանքի վախճանը։

* * *

- 74 Իսկ եգիպտացիների նեքոս թագավորը¹³³ զորք հավաքելով արշավեց դեպի՝ Եփրատ գետը, կռվելու համար մեդացիների և բաբելոնացիների դեմ, որոնք կործանեցին ասորեստանյան պետությունը, քանի որ նա ցանկանում էր տիրել Ասիային։

* * *

- 84 Երբ Հովակիմի¹³⁴ թագավորության շորրորդ տարին էր, բաբելոնացիների մոտ իշխանությունը գրավում է նաբուքոդոնոսոր անունով մեկը, որը նույն այդ ժամանակ մեծ պատ-

րաստութիւն (տեսնելով), քայլում է Կարօեմիսսա¹³⁵ քաղաքի վրա, որը գտնվում է Եփրատ գետի ափին, նպատակ ունենալով պատերազմել եգիպտական Նեքաո թագավորի դեմ, որովհետև ամբողջ Սիրիան նրա իշխանութիւն տակ էր: Իմանալով բաբելոնացու մտադրութիւնը և իր դեմ նրա ձեռնարկած արշավանքը, Նեքաոն ինքը ևս շահապաղեց, այլ բաղմաթիվ ձեռքերով արշավեց Եփրատի կողմը, դիմավորելու համար Նաբուքոդոնոսորին: Տեղի տւեցած ճակատամարտում նա պարտվեց և ռազմադաշտում շատ բոլոր (մարդկանց) թողեց: Ու Եփրատ գետն անցնելով, բաբելոնացին նվաճում է (ամբողջ) Սիրիան մինչև Պելուսիոն, բացի Հրեաստանից: Արդեն Նաբուքոդոնոսորի թագավորութիւն շորրորդ տարին էր և Հովակիմի հրեական գահի վրա գտնվելու ութերորդ տարին, երբ բաբելոնացին մեծ զորքով արշավում է հրեաների վրա և պատերազմ սկսելու սպառնալիքի տակ Հովակիմից հարկեր պահանջում: Իսկ սա, սպառնալիքից ահաբեկված և փողով խաղաղութիւն գնելով, երեք տարի վճարեց նրա նշանակած հարկը:

Գ Ի Ր Ք Տ Ա Ս Ն Մ Ե Կ Ե Ր Ո Ր Դ

20 Որովհետև Կյուրոսը զբաղված լինելով այլ պատերազմներով, անտեղյակ էր կատարված դեպքերին և պատահեց այնպես, որ մասսագետների¹³⁶ դեմ արշավելուց անմիջապես հետո մահացավ¹³⁷:

* * *

30 ... Իսկ Կամբյուեսը վեց տարի թագավորելով, որի ընթացքում նվաճեց Եգիպտոսը, վերադարձավ այնտեղից և մահացավ Դամասկոսում: Մոգերի բնաջնջումից հետո, որոնք Կամբյուեսի մահվանը հաջորդած տարին իշխանութիւնը վերցրել էին (իրենց ձեռքը), պարսիկների, այսպես կոչված, յոթ տները Հյուստասպեսի որդի Դարեհին թագավոր հռչակեցին: Երբ նա դեռևս հասարակ մարդ էր, ուխտեց աստծուն, որ եթե թագավոր դառնա, ապա աստծու¹³⁸ բոլոր սպասները, ինչքան դեռևս մնում էին Բաբելոնում, ետ կուղարկի Երուսաղեմի տաճար: Ու պատահեց ոչ այդ ժամանակ Երուսաղեմից Դարեհի մոտ ժամանեց Զորոբաբելը, որը նշանակված էր

հրեա գերիներին առաջնորդ, որովհետև վաղեմի բարեկամութիւն կար նրա և թագավորի միջև, որի համար էլ ուրիշ երկու հոգու հետ արքայի թիկնապահների շարքում ընդունվելու արժանի համարվեց. և նա իր իսկ ակնկալած պատվին արժանացավ:

- 33 Իր թագավորութեան առաջին տարում Դարեհը շատ մեծ պատրաստութիւններով շքեղ ընդունելութիւն կազմակերպեց, հրավիրելով իր մերձավորներին և իր արքունի տանը ծնվածներին, և Մեդիայի իշխաններին, և Պարսկաստանի սատրապներին, և Հնդկաստանից մինչև Եթովպիա ընկած երկրների տեղապահներին¹³⁹, և հարյուր քսանյոթ սատրապութիւնների սատրապներին¹⁴⁰: Ու երբ, խնջուքում հագնալու և լիանալու աստիճանին հասնելուց հետո, նրանք մեկնեցին յուրաքանչյուրն իր տուն քնելու, Դարեհ արքան գալով իր ննջարանը և գիշերվա կարճ մի մասում հանգստանալով, զարթնում է և այլևս քնել չկարողանալով, երեք թիկնապահների հետ զրույցի է բռնվում: Եվ նրան, ով իր հարցումին կտար ճշմարտագոյն և առավել խորիմաստ պատասխան, նա խոստացավ որպէս հաղթութեան պարգև շնորհել ծիրանի զգեստ՝ հագնելու համար, և ոսկե րմպանակներ՝ խմելու համար, և ոսկե մահիճ՝ քնելու համար, և ոսկեսանձ մարտակառք, և բեհեզյա խուլը¹⁴¹, և ոսկե մանյակ, նաև իր իմաստութեան համար իրենից հետո առաջին գահը նա պետք է ունենա «և իմ ազգակիցը պետք է կոչվի», ասաց նա: Այս ընծաները պարգևել խոստանալուց հետո հարցնում է առաջինին՝ արդյո՞ք գինին է (աշխարհում) ամենագոյնը, երկրորդին՝ թագավորներն արդյո՞ք, իսկ երրորդին՝ կանա՞յք արդյո՞ք, թե՞ ճշմարտութիւնն է այդ բոլորից հզոր: Այս հարցերը նրանց տալուց հետո նա հանգստացավ: Իսկ վաղ առավոտյան իր մոտ հրավիրելով մեծամեծներին և Պարսկաստանի ու Մեդիայի սատրապներին ու տեղապահներին և ատյանում իր սովորական տեղը բազմելով, հրամայեց թիկնապահներից յուրաքանչյուրին իր կարծիքը հայտնել առաջադրված հարցի մասին:

[Հետևում է ընդարձակ մի հատված (§§ 38—63), որտեղ երեք թիկնապահներից առաջինը գովերգում է գինու զորութիւնը, երկրորդը՝ արքաների, երրորդը՝ Զորոբաբելը՝ կնոջ զորութիւնը, ապա խոսում է ճշմարտութեան ամենազոր

լինելու մասին: Դարեհը, հավանելով նրա պատասխանը, խոստացված պարգևները շնորհում է Զորոբաբելին և նրան կարգում հրեաների առաջնորդ]:

* * *

- 184 Քսերքսեսի մահից հետո թագավորությունն անցավ նրա որդի Ասուերոսին, որին հույները անվանում են Արտաքսերքսես: Պարսկաստանում իշխանությունը նրա ձեռքին եղած տարիներին ամբողջ հրեական ժողովուրդը, կանանց ու երեխաների հետ միասին, բնաջնջման վտանգի առաջ կանգնեց: Դրա պատճառը քիչ հետո կհայտնենք: Որովհետև պատշաճ է նախ այս թագավորի պատմությունն անել, թե նա ինչպե՞ս ամուսնացավ թագավորական գերդաստանին պատկանող հրեա կնոջ հետ, որի մասին պատմում են, թե փրկել է մեր ազգը: Այսպես, Արտաքսերքսեսը, ընդունելով թագավորությունը և Հնդկաստանից մինչև Եթովպիա հարյուր քսանյոթ սատրապությունների վրա իշխաններ նշանակելով, իր գահակալության երրորդ տարում իր ընկերներին և պարսկական ցեղերին և նրանց առաջնորդներին հրավիրեց շքեղ ընդունելության, ինչպիսին վայել էր իր հարստությունը ցուցադրել ցանկացող թագավորին, հարյուր ութսուն օր շարունակ: Իսկ այնուհետև բոլոր ազգերին և նրանց ղեկավարներին Սուսայում¹⁴² յոթ օր խնջույքի հրավիրեց: Եվ խրախճանքը հետևյալ կերպ էր կատարվում. ոսկե և արծաթե սյուներով վրան խփեց և այն ծածկեց բեհեզա և ծիրանի վարագույրներով. այնպես, որ բյուրավոր մարդիկ կարողանան սեղան նըստել: Եվ նրանց մատուցվում էին ոսկե և պատվական քարերից պատրաստած ըմպանակներով, որոնք հաճելի էին և գեղեցիկ: Նաև հրամայեց սպասավորներին, որպեսզի սրանք չպարտագրեն (մարդկանց) խմել՝ խմիչքը անընդհատ մատուցվակելով. ինչպես պարսկական սովորությունն է, այլ թույլ տան նրանց, որպեսզի ամեն մարդ իր ցանկության համաձայն բավարարի իր կարիքները: Իսկ ամբողջ երկրով մեկ բնակիչներին պատվիրեց, որ կարող են իրենց աշխատանքը թողնել և իր թագավորության պատվին շատ օրեր տոնախմբություն անել: Նույնպես և Աստե թագուհին կանանց ի մի հավաքեց իր պալատում կոչունքի, իսկ թագավորը, ցանկանալով նրան ցույց տալ բոլոր խրախճողներին, քանի որ նա

- իր գեղեցկությամբ գերազանցում էր բոլոր կանանց, (մարգ) ուղարկելով կարգադրեց (թագուհուն) ներկայանալ իր խըն-
 191 ջույքին: Իսկ նա, պահպանելու համար պարսից օրենքները, որոնք արգելում էին կանանց օտարների առաջ երևալու, չգնաց թագավորի մոտ, թեև արքան բազմիցս նրա մոտ ուղարկել էր իր ներքինիներին, այսուհանդերձ նա համառեց և հրաժարվեց թագավորի առաջ ներկայանալ, մինչև որ արքան,
 192 զայրանալով, ցրեց խնջույքը, վեր կենալով իր մոտ հրավիրեց յոթ պարսիկներին, որոնք օրենքի մեկնիչներն են (Պարսկաստանում), և նրանց առաջ մեղադրեց իր կնոջը, ասելով, թե ինչպե՞ս էր ինքն անարգվել նրա կողմից, քանի որ բազմիցս հրավեր ստանալով թագավորից ներկայանալ խնջույքին, ոչ մի անգամ չհնազանդվեց: Ու հրամայեց իրեն հայտնել, թե ի՞նչ վճիռ են սահմանում նրա նկատմամբ: Այն-
 ժամ նրանցից մեկը՝ Մուքեոս անունով, ասաց, որ այդ արհամարհանքը ուղղված է եղել ոչ միայն արքայի դեմ, այլև համայն պարսիկների, որոնց սպառնում է կանանց կողմից
 194 արհամարհվածի ամոթալի վիճակում ապրելը: «Որովհետև ոչ մի (կին այսուհետև) իր ամուսնու նկատմամբ ոչ մի ակնա-
 ծանք չի տածելու, քանի որ իբր օրինակ կվերցնի թագուհու պոռոզությունը, քո՝ բոլորի վրա իշխանություն ունեցողի նկատմամբ»: Այս իսկ սլատճառով հորդորում էր նրան այդպես արհամարհողին պատժել ծանր պատիժով, և այդ կատա-
 րելուց հետո հռչակել բոլոր ազգերին թագուհու նկատմամբ կայացած վճիռը: Այսպիսով, նա հարմար դատեց Աստեին զրկել (տիկնությունից) և նրա պատիվը տալ մեկ ուրիշ կնոջ:
 195 (Մինչդեռ արքան) նրա նկատմամբ սեր էր տածում և չէր կարողանում ամուսնալուծության դիմանալ, բայց օրենքի համաձայն անկարող էր հաշտվել նրա հետ, ուստի և թախ-
 ծում էր, տեսնելով, որ ի վիճակի չէ իր փափազը կատարելու: Իսկ իր մերձավորները, տեսնելով նրան այս տանջալից վի-
 ճակում, խորհուրդ էին տալիս ջնջել հիշողությունը իր կնոջ
 196 և նրա անօգուտ սիրո մասին, և (մարդկանց) ուղարկելով ամբողջ երկրով մեկ, փնտրել գեղեցիկ կույսերի և նրանցից իր հավանածին կնություն վերցնել. որովհետև առաջինի նկատմամբ տածած բուռն սերը կհանգեր այն մեկ ուրիշով փոխա-
 րինելուց հետո: Եվ բարեհաճությունը նրա հանդեպ աստի-
 197 ճանաբար կնվաճի իր հետ ապրող կնոջը: Անսալով այս խոր-

- հըրդին, հրամայեց ոմանց հավաքել իր թագավորության այն
կույսերին, որոնք առավել հռչակված էին իրենց գեղեցկու-
թյամբ, և բերել իր մոտ: Երբ մեծ թվով (կույսեր) հավաք-
198 վեցին, նրանց միջից գտնվեց Բաբելոնում բնակվող մի աղ-
ջիկ, որը ծնողներից որբ էր և ապրում էր իր հորեղբայր Մար-
գոքենոսի մոտ, իսկ սա Բենիամինի ցեղից էր¹⁴³ և առաջին-
ներից հրեաների մեջ: Եվ պատահեց, որ Եսթերը — այս էր
կույսի անունը — իր գեղեցկությամբ ու արտաքին տեսքով
բոլոր իրեն տեսնողների ուշադրությունը ամենից ավելի գրա-
200 վեց: Իսկույն նա հանձնարարվեց ներքինիներից մեկին և ա-
մեն տեսակ խնամքի արժանացավ և՛ անուշահոտությունների
առատությամբ, և՛ թանկարժեք օծանելիքներով, այն ամե-
նով, ինչ անհրաժեշտ է կանացի մարմնի համար: Եվ այս բո-
լորը վայելում էին թվով չորս հարյուր աղջիկ վեց ամիս շա-
201 րունակ: Իսկ երբ (ներքինին) մտածեց, որ վերոհիշյալ ժա-
մանակի ընթացքում կույսերն արդեն բավարար չափով խը-
նամբ էին ստացել և արժանի էին թագավորի առաքաստը
մտնելու, օրական նրանցից մեկին ուղարկում էր արքայի մոտ
քնելու. իսկ նա մերձենալուց հետո իսկույն ետ էր ուղարկում
202 (աղջկան) ներքինու մոտ: Իսկ երբ Եսթերը եկավ նրա մոտ,
(արքան) հաճոյացավ նրանով և աղջկան սիրահարվելով,
նրան իր օրինական կինը դարձրեց և հարսանիք արեց իր
թագավորության յոթերորդ տարվա տասներկուերորդ ամսին,
որը կոչվում էր Ադար¹⁴⁴: Եվ նա անգարոս կոչված (արքունի)
սուրհանդակներին ուղարկեց բոլոր ազգերի մոտ, հրահան-
գելով նրանց հարսանիքը տոնել. իսկ ինքը պարսիկներին և
ազգերի ավագներին¹⁴⁵ ամբողջ մեկ ամիս կոչունքի հրավիրեց
իր ամուսնության առթիվ: Ու երբ Եսթերը մտավ պալատ,
արքան խուլրը¹⁴⁶ դրեց նրա գլխին և այսպիսով Եսթերը ապ-
րեց արքայի հետ, առանց հայտնելու նրան, թե ո՞ր ազգից է
204 ինքը սերում: Նրա հորեղբայրը ևս Բաբելոնից Պարսկաստա-
նի Սուսա (քաղաքը) փոխադրվելով, այնտեղ էր բնակվում և
ամեն օր պալատ այցելելով, տեղեկանում էր աղջկա որպի-
սության մասին. որովհետև նա խնամում էր նրան իր հա-
րազատ դստեր նման:
- 205 Եվ թագավորը օրենք սահմանեց, որ այսուհետև յուրա-
յիններից ոչ ոք առանց հրավերի չմոտենա իրեն, քանի նա

դեռ գահին է նստած: Ու նրա գահի շուրջը կանգնեցին սակ-
 206 րի գահին մոտեցողներին: Մինչդեռ ինքը, արքան, նստում էր
 (գահին), ոսկե գավազան բռնած, որը մեկնում էր առանց
 հրավերի մոտեցողին, եթե ցանկանում էր նրան փրկել. իսկ
 նա, ով դիպչում էր այդ գավազանին, վտանգից զերծ էր
 մնում:

* * *

- 313 Եվ այդ ժամանակ Դարեհը¹⁴⁷ լսելով, որ Ալեքսանդրը Հել-
 լեսպոնտոսն անցնելուց և իր սատրապներին Գրանիկոնի¹⁴⁸
 ճակատամարտում հաղթելուց հետո առաջ է շարժվում, հե-
 ծելազոր և հետևակ զորք էր կենտրոնացնում, մտադիր լի-
 նելով դիմագրավել մակեդոնացիներին, նախքան նրանք ներ-
 314 խուժելով կնվաճեին ամբողջ Ասիան: Ճեղքելով, ուրեմն, Ծփ-
 րատ գետը և անցնելով Կիլիկիայի Տավրոս լեռը, թշնամուն
 սպասում էր Կիլիկիայում (գտնվող) Իսոսում, այնտեղ ճա-
 315 կատամարտ տալու նպատակով: Իսկ Սանաբալլենոսը¹⁴⁹,
 ուրախացած Դարեհի գալստյան վրա, անհապաղ ասաց Մա-
 նասեսին¹⁵⁰, որ իր խոստումները կատարի, հենց որ Դարեհը
 թշնամիներին հաղթելով վերադառնա. որովհետև ոչ միայն
 նա, այլև բոլոր Ասիայում ապրողները համոզված էին, որ
 մակեդոնացիները նույնիսկ չեն մոտենալու պարսիկներին,
 նրանց մեծ թվի պատճառով¹⁵¹:
- 316 Բայց դեպքերը զարգացան ոչ ինչպես նրանք ակնկալում
 էին, քանի որ արքան ճակատամարտելով մակեդոնացիների
 դեմ, պարտվեց և կորցրեց իր բանակի մի խոշոր մասը: Իր
 մայրն ու կինը և զավակները գերի վերցվեցին, իսկ ինքը փա-
 317 խավ Պարսկաստան¹⁵²: Իսկ Ալեքսանդրը, հասնելով Սիրիա,
 գրավեց Դամասկոսը և դառնալով Սիդոնի տերը, պաշարեց
 Տյուրոսը¹⁵³: (Այստեղից) թուղթ հղեց հրեաների քահանայա-
 պետին, որպեսզի սա օգնական զորք ուղարկի իրեն և իր բա-
 նակին պարեն տրամադրի, և (բնակիչներն) իրեն տան այն
 բոլոր ընծաները, ինչ նախապես իբրև հարկ ուղարկում էին
 Դարեհին, դրանով իսկ նախընտրեն մակեդոնացիների բարե-
 կամությունը, քանզի չէին զղջալու այդպես վարվելով: Բայց
 318 քահանայապետը պատասխանեց սուրհանդակներին, թե երդ-
 վել էր Դարեհին նրա դեմ զենք չբարձրացնել, և քանի դեռ

- Դարեհը կենդանի է, ինքը չի կարող դրժել այդ երդումը:
- 319 Ալեքսանդրը այս լսելով զայրացավ և որոշեց շթողնել Տյուրոսը, որն արդեն գրավվելու մոտ էր, սպառնաց, որ այն նրավաճելուց անմիջապես հետո ինքը կարշավի հրեաների քահանայատի դեմ և նրա օրինակով բոլորին կսովորեցնի, թե
- 320 ում հանդեպ պարտավոր են իրենց երդումը պահել: Դրանից հետո նա առավել եռանդով շարունակեց պաշարումը և գրավեց Տյուրոսը:

Գ Ի Բ Ք Տ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ո Ւ Ե Ր Ո Ր Դ

- 293 լսելով այդ, թագավոր Անտիոքոսը¹⁵⁴ մեծապես զայրացավ կատարված դեպքերի համար և իր սեփական ամբողջ զորքը հավաքելով և կղզիներից բազում վարձկաններ վերցնելով, պատրաստվում էր ամռան սկզբներին ներխուժել
- 294 Հրեաստան: Բայց զորականների ռոճիկները վճարելուց հետո, երբ տեսավ, թե իր գանձերը պակասում էին և դրամի կարիք էր զգացվում—որովհետև բոլոր հարկերը չէ, որ վճարվում էին (հպատակ) ազգերի ապստամբության պատճառով, իսկ ինքը, լինելով մեծահոգի և առատաձեռն ընծաների հարցում, չէր կարողանում բավարարվել առկա միջոցներով¹⁵⁵— որոշեց առաջինը արշավել Պարսկաստան և հավաքել այդ երկրի հարկերը: Պետության գործերի տնօրինումը
- 295 հանձնելով իր կողմից հարգված ոմն Լյուսիասի, որը կառավարում էր Եփրատ գետից մինչև Եգիպտոս ընկած երկրները և ստորին Ասիան, նաև թողնելով նրա մոտ զորքի և փղերի
- 296 մի մասը, միաժամանակ հանձնարարեց նրան ամենայն հոգատարությամբ խնամել իր որդի Անտիոքոսին, մինչև ինքը կվերադառնար, և Հրեաստանը ավերելուց ու նրա բնակիչներին գերեվարելուց ու Երուսաղեմը կործանելուց հետո,
- 297 ոչնչացնել հրեական ցեղը: Այս հանձնարարություններն անելով Լյուսիասին, Անտիոքոս թագավորն արշավեց Պարսկաստան հարյուր քառասունյոթերորդ տարին¹⁵⁶ և Եփրատն անցնելով, բարձրացավ դեպի վերին սաստրապուլյունները¹⁵⁷:

* * *

- 354 Նույն այդ ժամանակ թագավոր Անտիոքոսը վերին սաստրապուլյունները շրջագայելու ընթացքում լսում է Պարսկաս-

- տանում գտնվող մի արտակարգ հարուստ քաղաքի մասին, էլիմայիս¹⁵⁸ կոչվող, որտեղ կար Արտեմիսին (նվիրված) շքեղ տաճար, և որը լեցուն էր ամեն տեսակ ընծաներով, մինչև իսկ զենքերով ու զրահներով, որոնք, ինչպես իմացավ, այնտեղ էր թողել Փիլիպպոսի որդի, մակեդոնացիների թա-
- 355 գավոր Ալեքսանդրը: Այս բոլորից գայթակղվելով, նա արշավեց էլիմայիս և հարձակվելով, պաշարեց այն: Եվ որովհետև քաղաքի բնակիչները չահաբեկվեցին նրա հարձակումից, ոչ էլ պաշարումից, այլ քաջաբար դիմադրեցին, նրա հույսերը ձախողվեցին. քանի որ նրան ետ մղեցին քաղաքից և, պարիսպներից դուրս գալով, հալածեցին այնպես, որ Բաբելոն հասավ իբրև հալածական, կորցրած իր զորքի մե-
- 356 ծագույն մասը: Եվ մինչդեռ նա տխրում էր այս ձախողման պատճառով, գուժկանները նրան հաղորդում են նաև իր այն զորավարների պարտությունը, որոնց թողել էր հրեաների դեմ պատերազմ մղելու համար, ինչպես նաև պատմում են հրեա-
- 357 ների արդեն ձեռք բերած հզորության մասին: Եվ այսպես, իր նախկին տաճարային այս իրադարձությունների առթաժանհանգստությունը ևս ավելացավ, ու նա անհուսովյալմբ ընկճվելով, հիվանդացավ. իսկ (հիվանդությունը) երկարելով և ցավերը բարդացած լինելով, նա զգաց, որ պետք է մահանա, կանչեց իր մոտ ընկերներին և հաղորդեց, որ իր հիվանդությունը ծանր է, և որ այդ բոլոր տառապանքների պատճառն այն է, որ ինքը հալածել էր հրեական ազգը, կողոպտելով տաճարը և աստծուն նախատելով. և այս ասելով նա շունչը փչեց:
- 358 Ուստի ես զարմանում եմ, որ Պոլիբիոս Մեդալոպոլիսեցին, ազնիվ մարդ լինելով հանդերձ, ասում է, թե Անտիոքոսը մահացավ, որովհետև ցանկացել էր կողոպտել Պարսկաստանում գտնվող Արտեմիսի տաճարը, քանի որ մի բան ցանկանալը
- 359 սոսկ առանց այն ի կատար ածելու, դեռևս պատժի արժանի չէ: Բայց եթե Պոլիբիոսը կարծում էր, թե Անտիոքոսն իր կյանքը կորցրեց այդ եղանակով, ապա առավել հավանական է, որ թագավորը մահացած լինի Երուսաղեմի տաճարը պղծությամբ կողոպտած լինելու պատճառով: Այս ասելով, սակայն, ես չեմ ուզում վիճել նրանց հետ, որոնք Մեդալոպոլիսեցու տված պատճառաբանությունը առավել ճիշտ են համարում, քան մերը:

- 360 Բայց Անտիոքոսն իր մահից առաջ կանչելով իր ընկերներից Փիլիպպոսին, նրան նշանակում է թագավորության խնամակալ, և թագն ու պատմունճանը և մատանին նրան հանձնելով, պատվիրում է դրանք տանել և հանձնել իր որդի Անտիոքոսին, միաժամանակ խնդրելով, հոգ տանել նրա դաստիարակությանը և պահպանել գահը նրա համար: Անտիոքոսը մահացավ հարյուր քառասունիններորդ տարում¹⁵⁹: Այնժամ Լյուսիասը նրա մահը ծանուցելով բազմությանը, թագավոր է հռչակում նրա որդի Անտիոքոսին—քանի որ ինքն էր նրա խնամակալը— և նրան անվանում Եվպատոր:

Գ Ի Ր Ք Տ Ա Ս Ն Ե Ր Ե Ք Ե Ր Ո Ր Դ

- 184 Իսկ Դեմետրիոսը¹⁶⁰ գալիս հասնում է Միջագետք, կամենալով նվաճել և՛ այդ երկիրը, և՛ Բաբելոնը, ու դառնալով վերին սատրապությունների տիրակալը, այնտեղից վերահս-
185 կել ամբողջ թագավորության գործերին: Որովհետև այնտեղ ապրող հույները և մակեդոնացիները մշտապես դեսսլաններ էին ուղարկում նրա մոտ, խոստանալով, որ եթե իրենց երկիրը ժամանի, ապա իրենք կհպատակվեն և, իր հետ դաշնակցած կպատերազմեն պարթևների թագավոր Արշակի դեմ¹⁶¹: Այս հույսերով տարված, նա շտապեց նրանց մոտ, համոզված լինելով, որ եթե կործանի պարթևներին և ձեռք բերի սեփական զորք, ապա կպատերազմի Տրյուփոնի¹⁶² դեմ և նրան կվտարի Սիրիայից: Ու քանի որ երկրի բնակիչները նրան սիրով ընդունեցին, նա զորք հավաքելով պատերազմեց Արշակի դեմ, բայց իր ամբողջ զորքը կորցնելով, ինքը ևս գերի ընկավ¹⁶³...:

* * *

- 253 Սակայն Անտիոքոսը¹⁶⁴ պատերազմ սկսելով պարթև Արշակի դեմ, կորցրեց իր զորքի մեծ մասը և ինքն էլ կործանվեց, իսկ Սիրիայի գահը ժառանգեց նրա եղբայր Դեմետրիոսը այն բանից հետո, երբ Արշակը նրան ազատեց գերությունից¹⁶⁵ այն ժամանակ, երբ Անտիոքոսը արշավել էր պարթևների երկիրը:

* * *

- 419 Այդ ժամանակ էլ լուր է հասնում, թե հայոց¹⁶⁶ թագավոր Տիգրանը երեսուն բյուր զորքով¹⁶⁷ ներխուժել է Սիրիա և գալիս է Հրեաստանի դեմ։ Այս, բնականաբար, ահաբեկեց թագուհուն և ժողովրդին։ Ուստի նրանք բազում և արժանավայել ընծաներ ուղարկեցին նրան և դեսպաններ, երբ նա դեռևս
- 420 պաշարում էր Պտղոմայիս (քաղաքը)։ Որովհետև Սելենե թագուհին, որը կոչվում էր նաև Կլեոպատրա, այդ ժամանակ տիրում էր Սիրիային և հորդորել էր բնակիչներին դռները փակել Տիգրանի առաջ։ Ուստի դեսպանները հանդիպելով նրան, խնդրում էին բարենպաստ պայմաններ շնորհել թագուհուն և ժողովրդին։ Իսկ նա, գնահատելով այն, որ նրանք
- 421 ժամանել են այդքան հեռու տարածությունից, լավագույնս հուսադրեց։ Բայց հազիվ էր Պտղոմայիսը գրավվել, երբ լուր հասավ Տիգրանին, թե Լուկուլլոսը, հետապնդելով Միհրդատին, չի կարողացել նրան բռնել, քանի որ (վերջինս) փախել է իբերների երկիրը. և (Լուկուլլոսը), ասպատակելով Հայաստանը, պաշարել է (մայրաքաղաքը)¹⁶⁸։ Տիգրանն այս մասին իմանալով, վերադարձավ իր սեփական երկիրը¹⁶⁹։

Գ Ի Ր Ք Տ Ա Ս Ն Չ Ո Ր Ս Ե Ր Ո Ր Դ

- 29 Այդ ընթացքում Պոմպեոսը Սկավրոսին ևս ուղարկում է Սիրիա, քանզի ինքը Հայաստանում էր և դեռևս պատերազմում էր Տիգրանի դեմ։

* * *

- 53 Եվ ոչ շատ ժամանակ հետո, մինչ Պոմպեոսը նրա դեմ էր իր զորքերն առաջնորդում, ճանապարհին Պոնտոսից ժամանած մարդիկ՝ հաղորդեցին նրան Միհրդատի մահը¹⁷⁰, որը վրա էր հասել նրա որդի Փառնակեսի ձեռքով¹⁷¹։

* * *

- 110 Բայց ոչ ոք չպետք է զարմանա, որ մեր տաճարում այնքան շատ հարստություն կա, քանի որ ամբողջ աշխարհի հրեաները և նրանք, որոնք աստվածապաշտ են, նույնիսկ

Ասիայում և Եվրոպայում բնակվողները, երկար ժամանակ
 111 (տաճարին) տուրքեր են վճարել: Վկայություններ չեն պա-
 կասում հիշյալ գումարների խոշոր լինելու մասին, ոչ էլ
 դրանք այդքան աճել են մեր սնապարծության և ավելորդա-
 բանության շնորհիվ, այլ շատ ուրիշ հեղինակներ ևս վկա-
 112 բոնը¹⁷², ասելով հետևյալը. «Միհրդատը (մարդ) ուղարկե-
 լով Կոս¹⁷³, վերցրեց այն փողերը, որ Թագուհի Կլեոպատ-
 րան¹⁷⁴ էր այնտեղ պահ դրել, նաև հրեաների ութ հարյուր
 113 տաղանդը»¹⁷⁵: Բայց մենք հանրային փողեր չունենք, բացի
 աստծուն պատկանող փողերից. և հանրահայտ է, որ այդ
 փողերը փոխադրել են Կոս Ասիայի հրեաները՝ Միհրդատից
 սահաբեկված լինելու հետևանքով: Որովհետև հավատալի չէ,
 որ Հրեաստանում բնակվողները, ունենալով ամրացված քա-
 ղաք և տաճար, փողերն ուղարկեին Կոս, ոչ էլ Ալեքսանդրիա-
 յում ապրող հրեաներն այդպես կանեին, քանզի նրանք
 Միհրդատից վախ չունեին:

* * *

119 Իսկ Կրասսոսը ամեն ինչ կարգավորելով այնպես, ինչ-
 պես իրեն էր հաճելի, արշավեց դեպի Պարթիա. և ինքը իր ամ-
 բողջ զորքի հետ միասին կործանվեց, ինչպես այլ տեղում
 նկարագրված է¹⁷⁶, իսկ Կասսիոսը¹⁷⁷ փախչելով Սիրիա, այն
 փորձեց վերցնել իր տիրապետության տակ, բայց խոչըն-
 դոտվեց պարթևներից, որոնք Կրասսոսի դեմ տարած հաղթա-
 նակից հետո ասպատակում էին. այն:

* * *

330 Իսկ երկրորդ տարին Սիրիան նվաճել էին արքայորդի
 Պակորոսը և Բարզափռանեսը, որը պարթևական սատրապ էր:
 Նույն ժամանակ մահանում է Մեննայոսի որդի Պտղոմեոսը,
 իսկ իշխանությունը վերցնելով նրա որդի Լյուսանիասը,
 Արիստոբուլոսի որդի Անտիգոնոսի հետ բարեկամություն է
 հաստատում, որի համար նա օգտագործում է սատրապին¹⁷⁸,
 331 քանի որ սրա վրա մեծ ազդեցություն ունեւ: Անտիգոնոսը
 խոստացավ պարթևներին տալ հազար տաղանդ և հինգ հար-
 յուր կին, եթե նրանք իշխանությունը վերցնեն Հյուրկանոսից

- և այն հանձնեն իրեն ու ոչնչացնեն Հերովդեսին և նրա մեր-
- 332 ձավորներին: Նա, փաստորեն, նրանց չտվեց այս բոլորը, այսուհանդերձ պարթևները, հանուն այդ ամենի, Անտիգոնոսին ետ բերելով իր երկիրը, արշավեցին Հրեաստան, Պակորոսը ծովափով, իսկ սատրապ Բարզափռանեսը միջնաշ-
- 333 խարհով: Սակայն Տյուրոսի բնակիչները փակեցին ճանապարհը Պակորոսի առաջ, մինչդեռ Սիդոնի և Պտղոմայիսի բնակիչները ընդունեցին նրան: Ինչևիցե, երկիրը հետադուրե-լու և Անտիգոնոսին օգնելու նպատակով իր անվանակից՝ արքունի տակառապետի հրամանատարությամբ Պակորոսը Հը-
- 334 րեաստան ուղարկեց հեծելազորի մի ջոկատ: Եվ որովհետև Կարմելոն կոչված լեռան մոտ ապրող հրեաներից ժամանեցին Անտիգոնոսի մոտ և պատրաստ էին նրան օգնելու իր արշա-վանքում, Անտիգոնոսը հույս ուներ երկրի մի մասն ստանալ. իսկ այդ վայրը կոչվում էր Կաղնիներ: Սակայն ոմանք նրանց դիմադրելով, գալիս հասնում են Երուսաղեմ: Եվ նրանց ուրիշ-ներ ևս միանալով, մեծ մի խումբ կազմեցին և մոտենալով
- 335 պալատին, այն պաշարեցին: Բայց Փասայելոսն ու Հերովդեսը իրենց մարդկանցով օգնությամբ հասան պաշարվածնե-րին, և ագորայում¹⁷⁹ տեղի ունեցած կռվում երիտասարդները հաղթեցին թշնամուն. և նրանց մինչև տաճար հալածելուց հետո մի խումբ հուպիսներ ուղարկեցին մերձակա տները, դրանք պահպանելու համար, բայց քանի որ հուպիսները մե-կուսացված էին, դեմոսը նրանց դեմ ոտքի ելնելով, տները
- 336 նրանց հետ միասին հրկիզեց: Շատ շանցած, սակայն, այդ անարգանքի համար Հերովդեսը վրեժ լուծեց ապստամբու-թյան հակառակորդներից և նրանցից շատերին սպանեց կռվում:
- 337 Մինչդեռ կատարվում էր ամենօրյա փոխնետաձգություն, հակառակորդները սպասում էին քորայից ամբոխի ժամանե-
- 338 լուն պենտեկոստե կոչված տոնի օրը: Ու երբ այդ օրը վրա հա-սավ, տաճարի շուրջը խմբվեցին բյուրավոր մարդիկ, զինված և անզեն, ժամանածները վերցրին տաճարը և քաղաքը, բա-ցի պալատի շրջակայքից, որովհետև այդ վայրը պաշտպա-
- 339 նում էին Հերովդեսի մերձավորները սակավ զինվորների հետ: Եվ այսպես, մինչ Փասայելոսը պահպանում էր պարիս-պը, Հերովդեսը մի ջոկատ վերցնելով, հարձակվեց թշնամու

- վրա քաղաքի արվարձանում և բուռն կովից հետո բաղում բյուրավորների քշեց, որոնցից մի մասը փախավ քաղաք, մյուս մասը ապաստան գտավ տաճարում, իսկ ուրիշներ արտաքաղաքային խրամատներում, ինչպիսիք կային այնտեղ:
- 340 Հերովդեսին օգնում էր Փասայելոսը: Իսկ Պակորոսը, պարթևների զորավարը, փոքրաթիվ հեծյալներով, Անտիգոնոսի խնդրանքից հետո գալիս է քաղաք, իբրև թե խռովությունը ճնշելու պատրվակով, բայց իրականում իշխանությունը դրավելու գործում Անտիգոնոսին օգնելու համար: Իսկ երբ Փասայելոսը նրանց դիմավորեց և հյուրասիրաբար ընդունեց, Պակորոսը հորդորեց նրան անձամբ դեսպանություն գնալ Բարզափռանեսի մոտ. սա նրա դեմ մտածված դավադրություն էր: Եվ Փասայելոսը ոչինչ չկասկածելով, համոզվում է, թեև Հերովդեսը համաձայն չէր կատարվածին, այլ, ընդհակառակը, խորհուրդ էր տալիս հարձակվել Պակորոսի և մյուս ժամանածների վրա:
- 342 Եվ այսպես, Փասայելոսն ու Հյուրկանոսը գնացին դեսպանություն, իսկ Պակորոսը Հերովդեսի մոտ թողնելով երկու հարյուր հեծյալ և տասը մարդ ազատ կոչվածներից¹⁸⁰, ուղեկցեց նրանց: Բայց երբ նրանք հասան Գալիլեա, այնտեղ
- 343 գտնվող թշնամիները նրանց դիմավորեցին զենքերով: Եվ Բարզափռանեսը սկզբում նրանց հոժարակամ ընդունեց և ընծաներ պարգևեց, ապա սկսեց դավ նյութել նրանց դեմ: Փասայելոսի հետ եղողները մեկնեցին Եկդիպոն, որը նայում է դեպի ծովը. ճիշտ այստեղ էլ, երբ լսեցին, թե Անտիգոնոսը խոստացել է իրենց հաշվին պարթևներին տալ հազար տաղանդ և հինգ հարյուր կին, արդեն սկսեցին կասկած տածել
- 344 բարբարոսների նկատմամբ: Այս բոլորից հետո ինչ-որ մեկը հաղորդեց, որ նրանց դեմ դավադրություն է նյութված և այն պետք է իրագործվի գիշերով, որ անտեսանելի մի պահակախումբ է տեղավորված նրանց շուրջը, և որ նրանք վաղուց կձերբակալվեն, և թե (դավադիրները) շսպասեին Հերովդեսի ձերբակալմանը Երուսաղեմում գտնվող սլարթևների կողմից, որպեսզի չլինի թե սկզբում դեսպանության ձերբակալումը Հերովդեսի (մտքում) կասկածներ հարուցի, և սա փախչի: Եվ այս բոլորը ճիշտ էր, քանի որ նրանց պահակախմբերն արդեն երևում էին: Ուստի ոմանք խորհուրդ էին տալիս Փասա-

- 345 յելոսին անմիջապես ձի հեծնել և այլևս չսպասել. առանձնապես նրան այդ անել համոզում էր Օփելլիոսը, որն այդ ամենը իմացել էր ժամանակի ամենահարուստ սիրիացի Սարամալլայից, և խոստանում է փախուստի համար նրան նավ տրորամադրել, քանի որ ծովը մոտիկ էր: Իսկ նա արդար չհամարեց լքել Հյուրկանոսին և վտանգել իր եղբորը, այլ, ընդհակառակը, գնալով Բարզափռանեսի մոտ, ասաց նրան, որ արդար գործ չի անում իրենց նկատմամբ այդպիսի դավեր նյութելով, քանզի եթե նա փողի կարիք էր զգում, կարող էր ավելին ձեռք բերել իրենից, քան տվել էր Անտիգոնոսը, և, բոլոր դեպքերում, դաժան է իր մոտ հավատարմորեն դեսպանության ժամանած մարդկանց սպանելը, եթե սրանք ոչ մի
- 347 անարդարություն չեն գործել: Իսկ բարբարոսը, երբ նա այսպես ասաց, երդվում էր, որ այդ ենթադրությունները իրական չեն, այլ, ընդհակառակը, Փասայելոսին հուզող կասկածները խաբուսիկ են. այնուհետև Բարզափռանեսը մեկնեց Պակորոսի մոտ¹⁸¹:
- 348 Երբ նա հեռացավ, պարթևներից ոմանք կալանավորեցին Հյուրկանոսին և Փասայելոսին, որոնք խիստ հայհոյում էին պարթևներին, նրանց երգմնազանցության համար: Իսկ Հերովդեսի մոտ ուղարկված տակառապետը¹⁸² հրահանգ էր ստացել նրան առաջնորդել պարսպից դուրս և ձերբակալել:
- 349 Բայց դիպվածի բերմամբ, Փասայելոսը սուրհանդակներ էր ուղարկել պարթևների անհավատարմության մասին հայտնելու, որոնց թշնամու կողմից ձերբակալումն իմանալով, Հերովդեսը գնում է (գանգատվելու) Պակորոսի և պարթևների հզորների մոտ, որպես մնացյալների վրա իշխանություն ունեցողների: Իսկ նրանք, ամեն ինչ իմանալով հանդերձ, նենգորեն կեղծում էին և ասում նրան, որ իրենց հետ նա պետք է դուրս դա պարսպի առաջ սուրհանդակներին դիմավորելու, քանի որ նրանք չէին ձերբակալվել հակախուժարարների կողմից, այլ եկել էին տեղեկանալու Փասայելոսի կատարած
- 351 սխրագործությունների մասին: Հերովդեսը սրանց չհավատաց, որովհետև ուրիշների միջոցով իմացել էր իր եղբոր ձերբակալության մասին: Եվ Հյուրկանոսի դստեր թելադրանքով, որի աղջկան ինքը նշանված էր, ավելի ևս սկսեց կասկածել պարթևների վրա: Մինչդեռ մյուսները սրան չէին հավատում, ինքը անձամբ հավատում էր շատ խելամիտ կնոջը:

- 439 Իսկ Հերովդեսը իրեն օգնության հասած հեծյալների և հետևակի հետ շտապեց Անտոնիոսի մոտ, որն այդ ժամանակ պաշարում էր Սամոսատը՝ մի բնակավայր Եփրատին մոտիկ¹⁸³։ Հասնելով Անտիոք, նա այնտեղ պատահեց մեծ թվով հավաքված մարդկանց, որոնք անհամբեր էին գնալու դեպի Անտոնիոսը, բայց վախենալով բարբարոսներից, որոնք ճանապարհին հարձակվում էին մարդկանց վրա և շատերին սպանում, նրանք չէին համարձակվում մեկնել։ Նրանց քաջալերելով ինքը դարձավ ճանապարհի առաջնորդը։
- 441 Իսկ Սամոսատից երկու կայան հեռավորության վրա¹⁸⁴ բարբարոսները դարանակալել էին, սպասելով Անտոնիոսի մոտ գնացողներին։ Եվ որովհետև նրանք բռնել էին դեպի դաշտավայրը տանող անտառների ելքը, որտեղ դարան էին մտել ոչ փոքրաթիվ ձիավորներ, որոնք կարող էին հանգիստ սպասել, մինչև անցողիկները կհասնեին այնպիսի մի վայր, որտեղ հնարավոր կլիներ ձիերն օգտագործել։ Երբ առաջիններն անցան, իսկ Հերովդեսը վերջապահ գունդն էր տանում, հանկարծակի հարձակվում են դարանակալները, որոնք մոտ հինգ հարյուր էին, և առաջիններին հալածում։ Բայց թագավորը վրա է հասնում և իր զինակիցների օգնությամբ անմիջապես կասեցնում հակառակորդին, միաժամանակ բարձրացնում է յուրայինների բարոյական կորովը, նրանց քաջությունն ոգեշնչելով։ Այսպիսով, սկզբում փախուստի մատնվածները ետ դառնալով կռվում էին, և բարբարոսները ամեն կողմ սպանվում էին։ Իսկ թագավորը շտապում էր, ճանապարհին կոտորելով նրանց, և ամբողջ (բարբարոսների կողմից) խլվածները—իսկ գումակայիններն ու ստրուկները մեծաթիվ էին—վերստին փրկելով, շարժվեց առաջ։ Եվ դաշտավայրի մուտքի մոտ անտառներում դարանակալած ավելի մեծ թվով մարդկանց հարձակմանը ենթարկվելով, նրանց հետ ևս մարտի է բռնվում մի խումբ հաղթանդամ յուրայիններով, նրանցից շատերին սպանում է և դրսևով իսկ իր ետևից եկողների համար ճանապարհն անվտանգ դարձնում։ Ուստի և նրանք իրեն փրկիչ և պահպան էին անվանում։
- 445 Իսկ երբ նա հասավ Սամոսատի մոտ, Անտոնիոսն իր ղորքը իր անձնական շքախմբով ուղարկեց նրան դիմավորելու, դրանով իսկ պատիվ շնորհելով Հերովդեսին, միաժամանակ

նակ օժանդակություն ցույց տալով, որովհետև լսել էր նրա
 վրա բարբարոսների կատարած հարձակման մասին: Իսկ
 446 երբ Հերովդեսը ժամանեց, (Անտոնիոսը) ուրախացավ նրան
 տեսնելով, և իմանալով ճանապարհին նրա կատարածների
 մասին, բարձրացրեց աջը և իր հիացմունքն արտահայտեց
 նրա առաքինության համար. հետո ինքն Անտոնիոսը գրկեց
 նրան և հատուկ հարգանք ցույց տվեց ու նորից թագավոր
 447 հռչակեց: Բայց շատ շանցած Անտիոքոսը հանձնում է ամ-
 րությունը, դրանով իսկ դադարեցնելով պատերազմը¹⁸⁵: Այ-
 նուհետև Անտոնիոսը Սիրիան հանձնում է Սոսիոսին, միա-
 ժամանակ հրահանգելով նրան օգնել Հերովդեսին, իսկ ինքը
 մեկնում է Եգիպտոս: Եվ Սոսիոսը առաջից երկու լեզեոն ու-
 ղարկեց Հրեաստան, Հերովդեսին օգնելու, մինչդեռ ինքը իր
 բանակի մեծագույն մասով ընդհուպ հետևում էր:

Գ Ի Ր Ք Տ Ա Ս Ն Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ •

- 11 Լսելով, որ Հերովդեսը տիրացել է (հրեից) թագավորու-
 թյանը, քահանայապետ Հյուրկանոսը, որը գերեվարվել էր
 պարթևներից, գալիս է Հերովդեսի մոտ, գերությունից հետև-
 12 յալ կերպ ազատվելով: Պարթևների զորավարներ Բարզափոա-
 նեսը և Պակորոսը գերի վերցնելով նախկինում քահանա-
 յապետ, ապա՝ թագավոր դարձած Հյուրկանոսին և Հերով-
 13 դեսի եղբայր Փասայելոսին, քշեցին Պարթիա: Փասայելոսը,
 սակայն, չկարողանալով տանել կապանքի նախատինքը, ա-
 մեն գնով ապրելուց առավել գերադասելի համարեց փառքով
 մեռնելը և ինքնասպանություն գործեց, ինչպես ասել եմ նա-
 խապես:
- 14 Երբ Հյուրկանոսը տարվեց այնտեղ, պարթևների թագա-
 վոր Փրաատեսը¹⁸⁶ նրա նկատմամբ շատ մեղմությամբ վերա-
 բերվեց, լսած լինելով նրա ազնվական և նշանավոր ծագման
 մասին: Այդ իսկ պատճառով, նրան ազատ արձակեց կա-
 պանքներից և արտոնեց հաստատվել Բաբելոնում, որտեղ
 15 մեծ թվով հրեաներ էին բնակվում: Սրանք Հյուրկանոսին մե-
 ծարում էին որպես քահանայապետի և թագավորի. նույնը
 նաև մինչև Եփրատ բնակվող ամբողջ հրեական ազգը: Այս
 բոլորը հաճելի էր նրան: Բայց իմանալով, որ Հերովդեսը
 16 վերցրել է թագավորական իշխանությունը, նորից հուսադր-

- վեց, քանի որ սկզբից ևեթ նրա նկատմամբ բարեհոգի վերաբերմունք ուներ և ակնկալում էր, որ (Հերովդեսը) կհիշի նրան մատուցած իր ծառայությունները, երբ նա մեղադրվում էր և արդեն պետք էր մահվան դատապարտվել, ինքը նրան փրկեց այդ վտանգից և պատժից: Հետևաբար, այդ մասին տեղեկացնելով հրեաներին, շտապեց մեկնել նրա մոտ¹⁸⁷: Իսկ նրանք հաստատապես պահանջում էին Հյուրկանոսից մնալ, հիշեցնելով իրեն տրված պաշտոններն ու պատիվները, ասելով, որ իրենց մոտ նա զուրկ չի մնա քահանայապետներին կամ թագավորներին ցույց տրված պատիվներից և, որ ավելի կարևոր էր, նա այնտեղ՝ Հրեաստանում, այդպիսի (պատիվների) չէր արժանանա իր մարմնական խեղվածության պատճառով, որին ենթարկվել էր Անտիգոնոսի կողմից. իսկ որպես հասարակ մարդ ստացված շնորհները նույնությամբ չեն վերադարձվում թագավոր դառնալուց հետո, քանի որ (հաջող) բախտը այդպիսիներին փոխում է ոչ քիչ չափով:
- 18 Ի հեճուկս նրանց այդպիսի օգտավետ առաջարկներին, Հյուրկանոսը բուռն ցանկություն ունեցավ մեկնելու. և Հերովդեսը նրան գրեց՝ խնդրել Փրատեսից և այնտեղի հրեաներից չպախարակել իրեն այն բանի համար, որ ցանկանում է թագավորական իշխանությունը կիսել (Հերովդեսի) հետ, քանի որ սա ճիշտ այն պահն է, երբ Հերովդեսը կարող է վարձահատույց լինել այն բանի համար, որ իր ձեռքով սնվել, դատարարակվել է ու փրկվել, իսկ ինքը կարող է իր բարեգործության համար վարձատրվել: Այս ամենը Հյուրկանոսին գրելուց հետո, Փրատեսի մոտ ուղարկում է նաև Սարամալլային, որպես դեսպան, և բազում ընծաներ, (խնդրելով) չարգելել իրեն բարերարին նույն առաքիլությամբ հատուցել, ինչ ինքը տեսել էր նրանից: Նրա (ղրսևորած) եռանդի պատճառը, սակայն, դա չէր, այլ այն փաստը, որ ինքը արժանի չէր իշխելու և վախենում էր բարենպաստ փոփոխություններից. ուստի և շտապում է Հյուրկանոսին ձեռքի տակ ունենալ կամ ամբողջովին նրան տապալել: Եվ այս իրադրությունից հետագայում:

* * *

- 96 Կլեոպատրան այդ (պարզևներն) ստանալուց և Անտոնիոսին Հայաստանի դեմ ձեռնարկած արշավանքի ժամանակ

մինչև Եփրատ ուղեկցելուց հետո, վերադարձավ Հրեաստան, որտեղ նրան դիմավորեց Հերովդեսը և վարձակալեց նրանից Արաբիայի նրան շնորհված մասերը, ինչպես նաև Երիքովի շրջանի եկամուտները: Այս երկիրը արտադրում է բալասան, որն լայնտեղ ամենապատվական բանն է և միայն այդ երկրում է աճում, նաև առատ ու լավ արմավ:

* * *

- 104 Եվ Անտոնիոսը, Հայաստանը նվաճելուց հետո, Տիգրանի որդի Արտավազդին¹⁸⁸ նրա որդիների ու սատրապների հետ միասին կալանավոր ուղարկում է Եգիպտոս և Կլեոպատրային է նվիրում նրանց, ինչպես նաև թագավորության ամբողջ զարդերը, որ հափշտակել էր այնտեղից: Իսկ Հայաստանի թագավոր դարձավ (Արտավազդի) անդրանիկ որդին՝ Արտաշեսը¹⁸⁹, որն այդ իրադարձությունների ժամանակ (կարողացել էր) փախչել: Սրան էլ Արքելաոսը¹⁹⁰ և Կեսար Ներոնը¹⁹¹ վտարեցին և զահի վրա հաստատեցին նրա կրտսեր եղբայր Տիգրանին¹⁹²: Բայց այդ դեպքերը հետագային են վերաբերում:

Գ Ի Ր Ք Տ Ա Ս Ն Ո Ւ Թ Ե Ր Ո Ր Դ

- 39 Այդ ժամանակամիջոցում մահանում է Փրաատեսը՝ պարթևների թագավորը, իր որդի Փրաատակեսի¹⁹³ կողմից իր դեմ նյութված դավադրության հետևանքով, հետևյալ հանգամանքների մեջ¹⁹⁴:
- 40 Փրաատեսը, որն արդեն ուներ օրինական զավակներ, սիրահարվում է մի իտալուհի երիտասարդ ստրկուհու, Թեսամուսա¹⁹⁵ անունով: Սա այլ ընծաների թվում իրեն ուղարկվել էր Հուլիոս Կեսարի կողմից, և ինքը սկզբում նրան օգտագործում էր որպես վարձակ, բայց այնքան հիացել էր նրա շոալլ գեղեցկությամբ, որ ժամանակի ընթացքում, երբ արդեն նրանից ունեցավ որդի՝ Փրաատակեսին, նա այդ ստրկուհուն իր
- 41 կինը հռչակեց և նրան (համապատասխան) պատվի արժանացրեց: Երբ նա արդեն դարձավ այնպիսին, որ նրա ամեն ասածը թագավորի հավանությանն էր արժանանում, շտապեց իր որդուն դարձնել պարթևների առաջնորդ. և իրեն թվում էր, թե այդ նպատակը հնարավոր է իրականացնել

- միայն (այն դեպքում), երբ դավադրաբար հեռացնի Փրաատեսի հարազատ որդիներին: Ուստի համոզում է նրան իր հարազատ որդիներին պատանդ ուղարկել Հռոմ¹⁹⁶: Այսպիսով նրանք, քանի որ Փրաատեսի համար հեշտ չէր հակաճառել թեսմուսայի թելադրանքներին, ուղարկվեցին Հռոմ¹⁹⁷: Իսկ Փրաատակեսը, որը մենակ էր դաստիարակվում իշխանության (գլուխ անցնելու) համար, մտածում էր, որ վտանգավոր և ձանձրալի երկար է սպասել, որպեսզի հոր հեռանալուց հետո իշխանությունը ստանա. ուստի և դավադրություն է նյութում իր հոր դեմ, մոռ մասնակցությունա՞մբ, որի հետ, ըստ խոսակցությունների, ինքը կենակցում էր: Եվ նա ատելի դարձավ երկու տեսակեսից. հայրասպանությունից ոչ պակաս իր մոր նկատմամբ տաժաժ սեռական սերը նողկանք առաջացրեց հպատակների մեջ. այնպես որ նախքան նա կհզորանար, ապստամբություն ծագեց նրա դեմ, և նա գահընկեց արվեց ու այդպես մահացավ¹⁹⁸: Իսկ աղնվագույն ծագում ունեցող պարթևները ժողով գումարելով, համաձայնվեցին, որ առանց թագավորի հնարավոր չէ երկիրը կառավարել և սահմանեցին, որ թագավորական գահը պետք է գրավի Արշակունի տոհմից սերած անձնավորությունը, որովհետև օրինական չէ, որ ուրիշները կառավարեն: Իսկ բավականաչափ հաճախակի մինչև հիմա էլ թագավորական իշխանությունը անարգվել է և՛ իտալուհի հարձի ամուսնության, և՛ նրա ծնելու հետևանքով. և նրանք դեսպանություն ուղարկելով, հրավիրեցին Օրոդեսին, որը թեկուզև սիրելի չէր բաղմությանը ոչ միայն իր չափազանց դաժանության, այլև ծայր աստիճան հիմար ու զայրույթի պահին չարանենգ լինելու համար, սակայն այդ տոհմի մի անդամն էր: Այսուհանդերձ, միաբանելով, սրան ևս սպանեցին¹⁹⁹, ինչպես ոմանք ասում են, սեղանին (նստած) խնջույքի և ողջակեզ մատուցելու ժամանակ, քանի որ բոլորի համար սովորություն է ողջակեզ մատուցելու պահին դաշույն կրել: Բայց, մեծամասնության ասելով, նրան սպանել են որսորդության ժամանակ: Ու երբ դեսպանություն ուղարկեցին Հռոմ և (իրենց համար) թագավոր խնդրեցին այնտեղ գտնվող պատանդներից մեկին, ապա եղբայրների միջից նախապատվությունը տրվեց Վոնոնեսին, որը և ուղարկվեց: Որովհետև թվում էր, թե նա կարող է տանել այն բախտավորությունը, որ նրան շնորհում էին երկու խոշորագույն տերու-

- 47 թյուններն արևի տակ, յուրայինը և օտարը: Սակայն բարբարոսները ենթակա են (զգացմունքների) արագ փոփոխման, քանի որ նրանք բնականից անկայուն են, առավել ևս երբ ենթարկվում են անարգանքի, մանավանդ որ նրանք չէին հանդուրժում հնազանդվել այն մարդուն, որն օտարին էր դարձել ստրուկ—նրանք պատանդ լինելը ստրկություն էին համարում—ոչ էլ կարող էին հանդուրժել այդ կոշման նվաստացումը: Քանի որ պատերազմական արդարությունը չէ, որ նա իբրև թագավոր տրվել էր պարթևներին, այլ, որ բոլորից վատթարագույնն է, ոտնահարելով խաղաղությունը: Ուստի և նույնհետայն հրավիրում են թագավորելու Մեդիայի (թագավոր) Արտաբանոսին²⁰⁰ Արշակունի տոհմից: Իսկ Արտաբանոսը հավանություն է տալիս ու գալիս է իր զորքի հետ: Վոնոնեսը դուրս է գալիս նրան դիմագրավելու: Եվ սկզբում, քանի դեռ պարթևների մեծամասնությունը իրեն համամիտ էր, կռիվ մղելով, նա հաղթում է, իսկ Արտաբանոսը փախչում է դեպի Մեդիայի սահմանները: Բայց շատ շանցած, (Արտաբանոսը), համախմբելով իր զորքերը, հարձակվում է Վոնոնեսի վրա և հաղթում նրան, իսկ Վոնոնեսը հեծյալ փախչում է իր փոքրաթիվ մերձավորների հետ Սելևկիա²⁰¹: Եվ Արտաբանոսը, որը բարբարոսներին ահաբեկելու նպատակով ճանապարհին մեծ ջարդեր գործեց, իր բազմությամբ մեկնում է Կտեսիփոն²⁰²: Եվ Արտաբանոսը թագավորում է պարթևների մոտ, մինչդեռ Վոնոնեսը ապաստան է գտնում Հայաստանում²⁰³: Սկզբում սա փորձեց տիրել երկրին և դեսպանություն ուղարկեց հռոմայեցիների մոտ: Սակայն Տիբերիոսը նրա խնդրանքը մերժեց, նրա փոքրոգության, ինչպես նաև պարթևական (թագավորի) սպառնալիքների պատճառով, քանի որ (Արտաբանոսը) դեսպանություն ուղարկելով, սպառնացել էր պատերազմ սկսել: Մինչդեռ Վոնոնեսը թագավոր դառնալու ոչ մի այլ հնարավորություն չունեի, քանի որ նպատի²⁰⁴ շուրջ բնակվող հայ մեծամեծները հարել էին Արտաբանոսին, որոնք և Վոնոնեսին հանձնեցին Սիրիայի ստրատեգոս Սիլանոսին: Եվ (Վոնոնեսը), հանուն Հռոմում իր ստացած դաստիարակության, ապաստան գտավ Սիրիայում: Իսկ Հայաստանը Արտաբանոսը տվեց իր որդիներից մեկին՝ Օրոդեսին²⁰⁵:
- 53 Մահացավ նաև Կոմմագենեի թագավոր Անտիոքոսը, ո-

րից հետո բազմութիւնը դեմ դուրս եկավ երեւելիներին. ուստի և երկու կողմերն էլ առանձին դեպքանութիւն են ուղարկում. մեծամեծները խնդրում էին երկրի պետական կարգը փոխել և այն վերածել (հռոմեական) պրովինցիայի, իսկ բազմութիւնը (ցանկանում էր) հայրենի սովորութեան համաձայն թագավոր ունենալ²⁰⁶: (Հոռմի) սենատը որոշում է Գերմանիկոսին ուղարկել Արևելքի դրութիւնը կարգավորելու համար, այս հանգամանքը վերջինիս ստանութեան համադ հարմար առիթ դարձնելով. որովհետև, երբ սա ժամանեց Արևելք և ամեն ինչ կարգավորեց, թունավորման միջոցով վերացվեց Պիսոնի ձեռքով, ինչպես այդ մասին գրել են ուրիշները:

* * *

- 96 Այնժամ էլ Տիբերիոսը թուղթ է ուղարկում Վիտելլիոսին²⁰⁷, հրահանգելով նրան բարեկամութիւն հաստատել պարթևների թագավոր Արտաբանոսի հետ: Որովհետև նրան սարսափեցնում էր այն, որ չլինի թե (Արտաբանոսը), որը թշնամի էր և հափշտակել էր Հայաստանը, ավելի մեծ չարիքներ գործի²⁰⁸: Եվ (հրահանգում է) հավատալ նրա բարեկամութեանը միայն (այն դեպքում), երբ կտրվեն պատանդներ և, գլխավորապէս, Արտաբանոսի որդին: Տիբերիոսն այս ամենը Վիտելլիոսին գրելուց հետո, մեծ գումարներ տալով, համոզում է և՛ իբերների, և՛ աղվանների թագավորներին, առանց վարանելու պատերազմի ելնել Արտաբանոսի դեմ: Իսկ նրանք, թեև դեմ կանգնեցին, սակայն Կասպյան դռները բաց անելով ալանների առաջ, իրենց երկրի միջով ճանապարհ տվեցին նրանց Արտաբանոսի դեմ: Այսպիսով, Հայաստանը ևս շուտով վերանվաճվեց, ու քանի որ պարթևների երկիրը բռնկվել էր պատերազմով, այնտեղ ևս բնակվող մարդկանցից լավագույնները սպանվեցին ու նրանց երկիրն ավերվեց, և միաժամանակ թագավորի որդին այդ կռիվներում ընկավ
- 99 ու նրա հետ բազում բյուրավոր զորք²⁰⁹: Եվ Վիտելլիոսը նրա հոր՝ Արտաբանոսի ազգակիցներին ու բարեկամներին դրամ ուղարկելով, մտածում էր այդ ընծաները ստացողների ձեռքով սպանել նրան, և այդ դավադրութիւնը անխուսափելի հաջողութիւն կունենար, քանի որ այն կազմակերպված էր
- 100 երևելի շատ մարդկանց կողմից, եթե Արտաբանոսը չկռա-

հեր այն և համողված շլիներ, որ նույնիսկ նրանք ևս, որոնք անկեղծորեն իրեն էին պաշտպանել, հիմա կաշառված էին և նենգամտաբար հավատարմություն էին ձևացնում, կամ թե իր հանդեպ որևէ մահափորձ կատարվելու դեպքում, նրանք կանցնեին իր հակառակորդների կողմը. ուստի և նա իրեն փրկեց, փախչելով վերին սատրապություններից մեկը: Հետագայում նա դայերից ու սակերից²¹⁰ (կազմված) խոշոր բանակ հավաքելով, պատերազմ մղեց իր հակառակորդների դեմ և գրավեց իշխանությունը:

- 101 Տիբերիոսը, լսելով այս բոլորի մասին, արդեն ձգտում էր բարեկամություն հաստատել Արտաբանոսի հետ, և երբ այդ մասին նրան հաղորդեցին, ինքը հաճույքով ընդունեց: Ուստի Արտաբանոսը և Վիտելլիոսը գալիս (և հանդիպում) են
102. Եփրատի վրա: Ու գետը կամրջելով, նրանք հանդիպեցին կամրջի ուղիղ մեջտեղում, յուրաքանչյուրն իր հետ ունենալով իր թիկնապահներին: Երբ համաձայնություն պայմաններին հասան, շորորդապետ²¹¹ Հերովդեսը խնջույք տվեց նրանց, գետանցի մեջտեղում պատրաստած իր շքեղագույն
- 103 վրանի մեջ: Եվ Արտաբանոսը որպես պատանդ Տիբերիոսին է ուղարկում իր Դարեհ որդուն բազում ընծաներով, որոնց թվում նաև յոթ կանգուն հասակով, ցեղով հրեա, Եդիազար անունով մեկին:

* * *

- 139 Իսկ Ալեքսանդրը՝ Հերովդես թագավորի որդին, որն իր հոր ձեռքով սպանվել էր, ունեցել էր երկու որդի՝ Ալեքսանդրին և Տիգրանին՝ Կապադոկիայի թագավոր Արքելաոսի դստրից: Եվ Տիգրանը, որը թագավորում էր Հայաստանում, անգավակ մեռավ այն բանից հետո, երբ ամբաստանվելով տարվեց Հռոմ²¹²: Իսկ Ալեքսանդրը ունեցավ իր եղբոր անվանակից որդի՝ Տիգրանին, որը հետագայում ներոնի կողմից ուղարկվեց որպես՝ Հայաստանի թագավոր²¹³. այս Տիգրանն էլ ունեցավ Ալեքսանդր անունով որդի: Սա ամուսնացավ Կոմմագենեի Անտիոքոս թագավորի դուստր Յոտապեի հետ, և Վեսպասիանոսը²¹⁴ նրան հաստատեց Կիլիկիայում գտնվող Կեստիսի թագավոր: Իսկ (Տիգրանի եղբայր) Ալեքսանդրի սերունդը ամբողջ տոհմով հրաժարվեց հրեական ավանդու-

թյունների պահպանումից և նրանք նվիրվեցին հելլենական ավանդությունների պահպանմանը:

Գ Ի Ր Ք Տ Ա Ս Ն Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

276 Իսկ Անտիոքոսից²¹⁵ վերցնելով նրա ունեցած թագավորությունը, (Կլավդիոսը)²¹⁶ նրան (փոխարենը) շնորհեց Կիլիկիայի մի մասը և Կոմմադենեն: Այնուհետև, ազատ արձակեց նաև ալաբարքեսի (պաշտոնը վարող)²¹⁷ Ալեքսանդրին՝ իր հին ընկերներից մեկին, որն իր մոր՝ Անտոնիայի խնամակալն էր եղել և բանտարկվել էր Գայոսի կողմից նրա զայրույթի հետևանքով:

* * *

338 Բերիտոսում կատարելով վերոհիշյալ ծիսակատարությունները, (Ագրիպպասը) եկավ Գալիլեայի Տիբերիաս քաղաքը: Նա արդեն ակնհայտորեն բոլոր մյուս թագավորներից առավել աչքի ընկնողն էր: Համենայն դեպս, նրա մոտ ժամանեցին Կոմմադենենի թագավոր Անտիոքոսը, Եմեսայի թագավոր Սամպսիգերամոսը²¹⁸, Կոտիսը²¹⁹, որը թագավոր էր Փոքր Հայքում և Պոլեմոնը²²⁰, որը տիրացել էր Պոնտոսի իշխանությանը, և Հերովդեսը, որը նրա եղբայրն էր և իշխում էր Քաղկիսում:

Գ Ի Ր Ք Ք Ս Ա Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

- 17 Իսկ այդ ժամանակ Ադիաբենների²²¹ Հելենե թագուհին և նրա որդի Իզատեսը դարձան հրեական բարքերի հետևորդներ հետևյալ հանգամանքներում: Ադիաբենների թագավոր Մոնոբադոսը, որն ուներ նաև Բազեոս մականունը, սիրահարվելով իր քրոջը՝ Հելենեին, նրա հետ ամուսնական հարաբերությունների մեջ մտավ ու նրան հղի թողեց: Մի անգամ նրա կողքին քնած ժամանակ, նա իր ձեռքը դրել էր կնոջ փորի վրա: Մինչ նա քնած էր, նրան թվաց, թե մի ձայն լսեց, որը հրամայում էր իրեն ձեռքը վերցնել նրա փորի վրայից ու չճգմել նրանում գտնվող երեխային, որը աստվածային կանխորոշմամբ, երջանիկ ծնունդ կունենա և բախտավոր վախճան: Խռովվելով այդ ձայնից, իսկույն վեր կացավ և այս ամենը պատմեց կնոջը. և (ծնված) որդուն անվանեց Իզա-

- տես²²²։ Նա Հելենեից ուներ ևս մի ավագ որդի՝ Մոնոբազոս
- 20 անունով և ուրիշ որդիներ իր մյուս կանանցից։ Սակայն բա-
ցահայտ էր, որ ամբողջ հոգատարությունը նա կենտրոնաց-
րել էր Իզատեսի վրա, ասես սա իր միածին որդին լիներ։
- 21 Այդ իսկ պատճառով տղայի նկատմամբ նույն հորից ծնված
եղբայրների մոտ նախանձ առաջացավ, որը վերածվում էր
ատելության, որովհետև բոլորը վշտանում էին, որ իրենց
հայրը (բոլոր որդիների մեջ) նախապատվությունը տալիս է
- 22 Իզատեսին։ Այս ամենը հայրը թեկուզ և պարզորոշ հասկա-
նում էր, բայց ներողամիտ էր գտնվում, նրանց այդ զգացում-
ները վերագրելով ոչ թե շարամտության, այլ այն բանին, որ
նրանցից յուրաքանչյուրը ցանկանում էր արժանանալ հոր
բարեհաճությանը։ Ուստի պատանի (Իզատեսին), քանի որ
շատ էր անհանգստանում նրա մասին, որպեսզի չլինի թե
եղբայրների ատելության պատճառով որևէ վտանգի են-
թարկվի, առատ ընծաներով ուղարկում է Սպասինու Քարակ-
- 23 ւի թագավոր Աբեններիզոսի²²³ մոտ, վերջինիս հանձնարարե-
լով տղայի ապահովությունը։ Իսկ Աբեններիզոսը սիրահոժար
ընդունեց երիտասարդին և նրա հետ բարյացակամ վերաբեր-
վելով, նրան կին տվեց իր դստերը, որի անունը Սամաքո էր։
միաժամանակ նրան պարգևեց երկիր, որից նա կարող էր
խոշոր եկամուտներ ստանալ։
- 24 Իսկ Մոնոբազոսն արդեն ծերացած լինելով և տեսնելով,
որ ինքը երկար չի ապրելու, ցանկացավ վախճանվելուց ա-
ռաջ տեսակցել իր որդու հետ։ Ուստի և նրան իր մոտ կան-
չելով, ամենասիրալիր կերպով ողջագուրվում է և պարգևում
- 25 նրան Կարրոն²²⁴ կոչված երկիրը։ Այդ երկիրը առատորեն
արտադրում է բարձրորակ համեմունք։ Այնտեղ են գտնվում
նաև այն տապանի բեկորները, որով, զրույցի համաձայն,
Նոբոսը փրկվել է ջրհեղեղից, և մինչև հիմա դրանք ցու-
ցադրվում են տեսնել ցանկացողներին։ Ուստի և Իզատեսն
- 26 ապրում էր այդ երկրում մինչև իր հոր վախճանվելը։ Մոնո-
բազոսի մահվան օրն իսկ Հելենե թագուհին իր մոտ է հրա-
վիրում բոլոր մեծամեծներին և թագավորության սատրապ-
ներին և նրանց, ում վստահված էր բանակը։ Երբ նրանք
- 27 ժամանեցին, ասաց նրանց. «Կարծում եմ, դուք անտեղյակ
չեք լինի այն բանին, որ իմ ամուսինը իր թագավորության
ժառանգորդ ցանկանում էր տեսնել Իզատեսին և նրան այդ

- պատվին արժանի էր համարում, այսուհանդերձ, ես սպասում եմ ձեր վճռին ևս: Որովհետև, օրհնյալ է նա, ով ոչ թե մեկի, այլ շատերի կամքով է իշխանություն ստանում»: Նա այս խոսքերը ասաց, փորձելու համար, թե ի՞նչ են մտածում հրավիրվածները: Իսկ նրանք, լսելուց հետո, նախ խոնարհվեցին թափուհու առաջ, ինչպես սովորություն էր նրանց մոտ, ապա ասացին, որ հաստատում են թագավորի կարծիքը և սիրով կհնազանդվեն Իդատեսին, որին արդարացի կերպով հայրը գերադասել է մյուս եղբայրներից, և իրենց բոլորի ցանկությունն իսկ այդ է: Ասացին նաև, որ նախ իրենք մտածել են սպանել նրա եղբայրներին և ազգակիցներին, որպեսզի Իդատեսը կարողանա ապահով կերպով իր ձեռքում պահել իշխանությունը, որովհետև եթե նրանք ոչնչացվեն, ապա կվերանա նրանց ատելության և նախանձի պատճառով առաջացած վտանգը: Ի պատասխան այս խոսքերին, Հելենեն իր և Իդատեսի կողմից շնորհակալություն հայտնեց իրենց նկատմամբ նրանց ունեցած բարյացակամության համար. սակայն նրանց խնդրեց եղբայրներին ոչնչացնելու մասին իրենց մտադրությունը հետաձգել, մինչև Իդատեսը կգար ու կտար իր համաձայնությունը: Իսկ նրանք, քանի որ չկարողացան (թագուհուն) համոզել (եղբայրներին) ոչնչացնելու, խորհուրդ տվեցին մինչև նրա ժամանումը, բանտարկել նրանց, որպեսզի իրենք ապահով լինեն: Նաև խորհուրդ տվեցին. մինչ այդ՝ մեկին, ում (թագուհին) առավել էր վստահում, նշանակել իշխանության խնամակալ²²⁵, Հելենեն այդ խոսքերին համոզվեց և ավագ որդուն՝ Մոնոբազոսին կարգեց թագավոր, խույրը դնելով նրա գլխին և տալով նրան հոր կնիք-մատանին և նրանց մոտ սամպսերա²²⁶ կոչվածը ու համոզեց նրան թագավորությունը կառավարել մինչև եղբոր ներկայանալը: Իսկ վերջինս, լսելով իր հոր մահը, շտապ ժամանեց և հաջորդեց իր եղբայր Մոնոբազոսին, որն իշխանությունից հրաժարվեց իր օգտին:
- Մինչդեռ Իդատեսը Սպասինու Քարակսում էր գտնվում, Անանիա անունով ոմն հրեա վաճառական, մտնելով թագավորի կանանց մոտ, նրանց քարոզում էր աստծուն պաշտել հրեական բարքերի համաձայն ու նրանց միջոցով իսկ նա հայտնի դարձավ Իդատեսին և նրան նույնպես կարողացավ համոզել: Ու երբ (Իդատեսը) Ադիաբենե կանչվեց իր հոր

կողմից, (Անանիան) ևս ուղեկցեց նրան, հնազանդվելով նրա
 խիստ թախանձանքներին: Ու պատահեց, որ մեկ այլ հրեա,
 Հելենեին ևս քարոզելով, դավանափոխ արեց դեպի հրեական
 36 սովորույթները: Իսկ Իզատեսը, երբ վերցնելով իշխանու-
 թյունը, եկավ Ադիաբենե ու տեսավ իր եղբայրներին ու ազ-
 ցակիցներին բանտարկված, սրտնեղեց կատարվածի համար:
 37 Ու նրանց ոչնչացնելը կամ բանտարկված պահելը անարգա-
 կան համարելով, միաժամանակ մտածելով, որ սխալ է նաև
 նրանց առանց բանտարկելու իր մոտ պահելը, քանի որ
 նրանք վրեժխնդիր կլինեին, նրանց մի մասին, որդիների հետ
 միասին, ուղարկեց Հռոմ, որպես պատանդ, Կլավդիոս Կե-
 սարի մոտ, մյուսներին ևս նույն պատրվակով ուղարկեց
 պարթև Արտաբանեսի մոտ:

* * *

54 Պարթևների թագավոր Արտաբանեսը զգալով, որ սատ-
 րապներն իր դեմ դավադրություն են նյութում, և տեսնելով,
 որ նրանց հետ մնալն արդեն ապահով չէ, որոշեց հեռանալ
 Իզատեսի մոտ, նպատակ ունենալով նրա մոտ փրկության
 միջոց գտնել, և, եթե այդ հնարավոր լինի, կարողանա վե-
 55 րադառնալ իր իշխանության գլուխ: Այսպիսով, նա ժամա-
 նում է իր ազգակիցներից ու ծառաներից շուրջ հազար հո-
 գու ուղեկցությամբ ու ճանապարհին պատահում է Իզատե-
 56 սին: (Արտաբանեսը) լավ ճանաչեց նրան, բայց Իզատեսի
 կողմից չճանաչվելով, կանգնեց նրա մոտ և, հայրենի սովոր-
 ության համաձայն, խոնարհվելուց հետո ասաց. «Ո՛վ ար-
 քա, անտարբեր մի լինի իմ՝ քեզ ապավինողի նկատմամբ և մի
 արհամարհիր իմ խնդրանքը. քանզի բախտի փոփոխման հե-
 տևանքով ստորացել եմ ու թագավորից հասարակ մարդ դար-
 57 ձած, քո օգնության կարիքն ունեմ: Ուստի և տես բախտի ան-
 կայունությունը և իմացիր, որ այդ նախախնամությունը ընդ-
 հանուր է նաև քեզ համար: Որովհետև, եթե ես մնամ անու-
 շադրության մատնված և առանց վրեժխնդիր լինելու, ապա
 շատերը ավելի հանդուգն կդառնան նաև այլ թագավորների
 58 նկատմամբ»: Այս բոլորը նա ասում էր արտասվելով ու գըլ-
 խահակ, իսկ Իզատեսը, երբ լսեց իր ամունը և տեսավ իր ա-
 ռաջ Արտաբանեսին կանգնած ապավեն խնդրելիս, իսկույն ցած
 59 թռավ ձիուց և ասաց. «Քաջ եղիր, ո՛վ արքա, և մի շփոթվիր,

կարծելով, թե ներկան անուղղելի է. որովհետև շուտափույթ է լինելու վշտի փոփոխությունը. ես կլինեմ քեզ բարեկամ և դաշնակից առավել, քան ինքդ ակնկալում էիր: Կամ քեզ պարթևական գահին կվերահաստատեմ, կամ ես կհրաժարվեմ իմ գահից»:

- 60 Այս ասելով, նա Արտաբանեսին ձի նստեցրեց, իսկ ինքը հետիոտն հետևում էր, այդ պատիվը մատուցելով նրան, քանի որ նա ավելի մեծ թագավոր էր: Բայց Արտաբանեսն այս նկատելով, մեծապես զգացվեց ու երգվեց իրեն հասած ճակատագրի և այժմ իրեն ցույց տրվող պատվի վրա, որ ինքը ցած կիջնի (ձիուց), եթե (Իզատեսը) նորից չնստի իր ձին ու չգնա առջևից: Եվ Իզատեսը, համոզվելով, նստեց իր ձին և
- 61 (Արտաբանեսին) բերելով իր թագավորությունը, ամեն տեսակ պատվի արժանացրեց նրան իր (թագավորական) խորհուրդներում և հատկացրեց առաջին բարձր խնջույքի սեղանների շուրջ, որովհետև (Իզատեսը) նկատի ուներ ոչ թե նրա ներկա բախտը, այլ նրա նախորդ դիրքը, և միաժամանակ մտածում էր, որ բոլոր մարդկանց համար կարող է բախտը փոփոխական լինել: Նաև թուղթ է գրում պարթևներին, հորդորելով
- 62 նրանց ետ ընդունել Արտաբանեսին, իր աջը բարձրացնելով երգվում է և հավաստիացնում նրանց, որ կատարվածի համար կստանան ներումն և իր միջնորդությունը: Իսկ պարթևները պատասխանեցին, թե չեն մերժի Արտաբանեսին ընդունել, բայց և չեն կարող այդ անել, քանի որ իշխանությունն արդեն հանձնել են մեկ ուրիշին, իսկ այդ ստանձնողի անունն էր Կիննամոս, և վախենում են, որ այդպես վառվելով, իրենց
- 64 դեմ ապստամբություն հրահրեն: Կիննամոսը, տեղեկանալով նրանց այդ տրամադրությունը, ինքն իսկ գրում է Արտաբանեսին, քանի որ ինքը դաստիարակվել էր նրա կողմից և բնավորությունմբ բարի և ազնիվ էր, խնդրելով վստահել իրեն և, վերադառնալով, ետ վերցնել իր իսկ իշխանությունը: Եվ Արտաբանեսը, հավատալով նրան, ժամանեց: Կիննամոսը դիմավորեց նրան և երկրպագելուց ու նրան թագավոր կոչելուց հետո, իր գլխից խույրը հանելով, դրեց նրա գլխին:
- 65
- 66 Այսպիսով, Արտաբանեսը, Իզատեսի օգնությամբ, նորից հաստատվեց գահին, որից նախապես նա հեռացվել էր մեծամեծների ձեռքով: Նա երախտամոռ չգտնվեց իր հանդեպ կատարված բարերարությունների համար, այլ փոխարենը

- Իզատեսին հատուցեց իրենց մոտ ընդունված մեծագույն պատիվներով: Այսպես, նա արտոնեց Իզատեսին (Թագավորական) տիարան գլխին ուղիղ դնել²²⁷ և ոսկե առագաստում քնել. արտոնություններ, որոնք միայն պարթև Թագավորների իշխանության խորհրդանիշներն էին: Նաև պարզեց նրան ընդարձակ և բերրի մի երկիր, այն վերցնելով հայոց Թագավորից: Այդ երկիրը կոչվում է Նիսիբիս և այնտեղ նախկինում մակեդոնացիները կռուցել էին Անտիոք քաղաքը, որը կոչեցին նաև Եպիմիդոդոնիա²²⁸: Այսպիսի պատիվներով Իզատեսը մեծարվեց պարթևների Թագավորի կողմից:
- 69 Ոչ շատ ժամանակ անց, Արտաբանեսը վախճանվում է, թողնելով Թագավորությունը իր որդի Վարդանեսին²²⁹: Սա արդեն հռոմայեցիների դեմ պատերազմի պատրաստվելով, գալիս է Իզատեսի մոտ և փորձում համոզել նրան օգնական ուժեր պատրաստել և իր հետ միացած դուրս գալ արշավանքի:
- 70 Սակայն շկարողացավ համոզել, որովհետև Իզատեսը, ծանոթ լինելով հռոմայեցիների հզորությանը և բախտավորությանը, գտնում էր, որ նա անկարելի էր ձեռնարկում: Դեռ ավելին. նա առավել ևս դժկամություն էր դրսևորում, քանի որ երիտասարդ տարիք ունեցող իր հինգ որդիներին ուղարկել էր մեր հայրենի բարձրն ու լեզուն լրիվ սովորելու, իսկ մորը, ինչպես ասվել է, ուղարկել էր տաճարը երկրպագելու, ուստի և ետ էր կանգնեցնում Վարդանեսին, անվերջ պատմելով նրան հռոմայեցիների ուժի և արարքների մասին, ենթադրելով, որ այդպիսով նրան կվախեցնի, և նա կդադարի նրանց դեմ արշավանք ցանկանալուց: Մինչդեռ պարթևը դրանից զայրանալով, իսկույն պատերազմ հայտարարեց Իզատեսի դեմ: Այսուհանդերձ, նա ոչ մի օգուտ չքաղեց այս արշավանքից.
- 73 քանի որ աստված նրա բոլոր հույսերը ի դերև հանեց: Որովհետև պարթևները, լսելով Վարդանեսի մտադրությունը, ինչպես նաև հռոմայեցիների դեմ արշավելու նրա որոշումը, սպանեցին նրան և իշխանությունը հանձնեցին նրա եղբայր
- 74 Գոտարգեսին²³⁰: Ոչ շատ ժամանակ անց, սա նույնպես դավադրության հետևանքով սպանվեց²³¹ ու նրան հաջորդեց նրա եղբայր Վոլոգեսեսը²³², որն իր հայրակից երկու եղբայրներին ևս Թագավորություններ վստահեց. ավագին՝ Պակորոսին նա տվեց Մեդիան²³³, իսկ կրտսերին՝ Տրդատին՝ Հայաստանը:
- 75 Թագավոր (Իզատեսի) եղբայր Մոնոբազոսը և նրա ազ-

- գակիցները նկատելով, որ Իզատեսը աստծու հանդեպ իր ունեցած բարեպաշտությամբ նվաճել է բոլոր մարդկանց հիացմունքը, իրենք ևս փափագեցին հրաժարվել իրենց հայրենի սովորություններից և ընդունել հրեական բարքերը:
- 76 Նրանց այս արարքը հայտնի դարձավ հպատակներին, և այդ բանից մեծամեծները վրդովվեցին, բայց իրենց զայրույթը չէին արտահայտում, այլ իրենց հոգում թաքցնելով այն. սպասում էին հարմար մի առիթի նրանց հետ դատաստան տեսնելու համար: Այդ մասին (թուղթ) են գրում արաբների թագավոր Աբիասին, խոստանալով նրան մեծ գումար տալ, եթե նա ցանկանար արշավել իրենց թագավորի դեմ, միաժամանակ հայտնելով, որ առաջին իսկ ճակատամարտում նրանք կլքեն (իրենց) թագավորին, որովհետև ցանկանում են պատժել նրան իրենց բարքերը արհամարհած լինելու պատճառով: Եվ իրար նկատմամբ հավատարմության երդում տալուց հետո, խնդրում էին շտապեցնել՝ (արշավանքը): Արաբ (թագավորը) համոզվելով, մեծ զորք է հավաքում և արշավում է Իզատեսի վրա: Երբ պետք է տեղի ունենար առաջին ճակատամարտը, և նախքան կսկսվեր կռիվը, (մեծամեծները), ազդանշանի վրա, լքեցին Իզատեսին, ձևացնելով, որ իբր խուճապի են մատնվել, և իրենց թիկունքը թշնամուն դարձնելով, փախան: Սակայն Իզատեսը շնչվեց, այլ կռահելով, որ մեծամեծների կողմից դավաճանություն է տեղի ունեցել, ինքը իս նահանջեց դեպի զորակայան, և հետաքրքրվելուց հետո, երբ իմացավ նրանց փախչելու պատճառը, թե դաշնակցել են արաբ (թագավորի) հետ, մեղավորներին սպանեց. իսկ հաջորդ օրը, ճակատամարտ տալով, շատերին կոտորեց ու բոլորին փախուստի մատնելով և իրեն, թագավորին իսկ, հալածելով, քշեց մինչև Արսամոն բերդը, և կատաղի մարտից հետո այն գրավեց և այնտեղ գտնված ամբողջ ավարը խլելով, իսկ այն շատ էր, վերադարձավ Ադիաբենե, չկարողանալով Աբիասին կենդանի բռնել, որովհետև, սա բոլոր կողմերից շրջապատված լինելով, ինքնասպան եղավ, նախքան կընկներ Իզատեսի ձեռքը:
- 80
- 81 Ադիաբենեի մեծամեծները, երբ ձախողվեցին իրենց առաջին փորձի մեջ, քանի որ աստված նրանց մատնեց (Իզատես) թագավորի ձեռքը, դարձյալ շահնդարտվեցին, այլ նորից թուղթ հղեցին Վոլոգեսեսին, որը պարթևների թագավորն էր,

- նրան խնդրելով ոչնչացնել Իզատեսին և իրենց վրա նոր տիրա-
կալ կարգել պարթևական տոհմից. որովհետև, ինչպես ա-
սում էին նրանք, ատում էին իրենց թագավորին հայրենի
բարձրը վերացնելու և օտար սովորույթներին երկրպագու
82 դառնալու համար: Այս մասին լսելով, պարթևը սկսեց ձգտել
պատերազմի, բայց արդարացի ոչ մի պատրվակ գտնել չկա-
րողանալով, (հրահանգ) ուղարկեց, ետ պահանջելով (Իզա-
տեսից) իր հոր կողմից նրան շնորհված պատիվները, և սպառ-
83 նաց, մերժելու դեպքում, պատերազմ սկսել: Այս ամենը լսե-
լով, Իզատեսի հորին քիչ չվրդովվեց, մտածելով, որ այդ
պատիվները ետ վերադարձնելը արհամարհանք կհարուցի իր
հանդեպ, որովհետև կթվար, թե նա այդպես է վարվում վա-
84 խից դրդված: Սակայն, համոզված լինելով, որ պարթևը
պարգևները ետ ստանալուց հետո ևս չի հանգստանալու, հար-
մար դատեց վտանգի այս պահին իրեն հանձնել աստծու ո-
ղորմածությանը և հավատալով, որ (աստված) իր մեծագույն
դաշնակիցն է, իր որդիներին ու կանանց ամենաապահով
բերդերում թողեց, իսկ ամբողջ խոտն ու արոտները հրկիզեց:
85 Այսպիսի նախապատրաստությունից հետո, սպասում էր թըշ-
86 նամուն: Երբ պարթևը ժամանեց հետևակ և հեծյալ մեծաթիվ
զորքով ավելի կարճ ժամանակում, քան ինքը սպասում էր,
որովհետև նա շատ արագ էր արշավել, Իզատեսը ևս, իր հետ
ունենալով վեց հազար հեծյալ, բանակեց նրանից ոչ հեռու:
87 (Այդ ժամանակ) պարթևի կողմից ուղարկված դեսպանը ժա-
մանեց Իզատեսի մոտ և հիշեցրեց նրան, թե ինչքան ընդար-
ձակ է պարթևների տերությունը, թե նրա սահմանները տա-
րածվում են Եփրատ գետից մինչև Բակտրիա, միաժամանակ
88 թվարկեց պարթևներին հպատակվող թագավորներին: Այնու-
հետև սպառնաց, որ (Իզատեսը) կհատուցի իր տերերի հան-
դեպ ունեցած ապերախտության համար, և որ արքայի ձեռ-
քից նրան չի կարող փրկել մինչև իսկ նրա պաշտած աստ-
89 վածը: Դեսպանի այս խոսքերից հետո Իզատեսն ասաց, որ
ինքը գիտե, թե պարթևների տերությունը շատ ավելի ընդար-
ձակ է, քան իրենը, գիտե նաև, ասաց նա, որ բոլոր մարդկան-
ցից առավել հզոր աստվածն ինքն է: Այսպիսի պատասխան
տալուց հետո, նա իրեն հանձնեց աստծու ողորմածությանը
և իրեն գետին նետելով ու գլխին մոխիր ցանելով, կնոջ ու

- որդինների հետ միասին ծոմ էր պահում և աստծուն աղաչում
 90 այս խոսքերով. «Ո՛վ տեր թագավոր, եթե իզուր չէ, որ ես վա-
 լելել եմ քո բարերարությունը և քեզ եմ ճանաչել որպես ա-
 մենազոր և արդարագույն տերը բոլորի մեջ, հասիր ինձ օգ-
 նություն ոչ միայն իմ թշնամիներից ինձ պաշտպանելու հա-
 մար, այլ և այն պատճառով, որ նրանք հանդգնեցին մարտա-
 91 հրավեր կարգալ քո հզորության դեմ»։ Նա այսպես աղաղա-
 կում էր արցունք թափելով ու ողբալով. իսկ աստված լսեց
 նրան և նույն գիշերն իսկ Վոլոգեսեսը նամակներ է ստանում,
 որոնցում գրված էր, թե դայերի և սակերի խոշոր ուժեր, օգտ-
 վելով իր բացակայությունից, ներխուժել են (թագավորու-
 թյան սահմանները) և ասպատակում են պարթևական երկիրը։
 Ուստի և նա դատարկաձեռն ետ վերադարձավ։ Այսպիսով,
 Իզատեսը աստվածային նախախնամությամբ խուսափեց
 պարթևի սպառնալիքներից։
- 92 Ոչ շատ ժամանակ անց, իր ծննդյան հիսունհինգերորդ
 տարին լրացնելուց և քսանչորս տարի թագավորելուց հետո,
 (Իզատեսը) մահանում է, թողնելով քսանչորս տղա և քսան-
 93 չորս դուստր։ Եվ նա հրահանգեց, որ իշխանությունը ժառանգի
 իր եղբայր Մոնոբազոսը, որպես վարձատրություն այն բանի,
 որ իր հոր մահից հետո, երբ ինքը դեռևս երկրից բացակա-
 94 լում էր, նա իր համար հավատարմորեն պահպանեց երկի-
 րը։ Իսկ նրա մայր Հելենեն, լսելով իր որդու մահը, ծանր ապ-
 րումներ ունեցավ, ինչպես վայել էր այդքան բարեպաշտ որ-
 դուց զրկվող մորը։ Այսուհանդերձ, նա մխիթարվեց, լսելով,
 որ իշխանությունը անցել է իր ավագ որդուն, ուստի և փու-
 թաց գալ նրա մոտ։ Նա ժամանեց Ադիաբենե, բայց իր որդի
 Իզատեսի (մահից հետո) երկար չապրեց, այլ ճնշվելով ծե-
 րության ու տխրության բեռան տակ, շուտով հոգին ավանդեց։
- 95 Իսկ Մոնոբազոսը և՛ նրա, և՛ իր եղբոր աճյունը Երուսաղեմ
 ուղարկելով, պատվիրեց թաղել այն երեք բուրգերի մեջ, որ
 իր մայրը կառուցել էր Երուսաղեմ քաղաքից երեք ասպարեզ
 96 հեռավորության վրա։ Ինչ վերաբերում է այն գործերին, որ
 կատարեց թագավոր Մոնոբազոսը իր կյանքի ընթացքում,
 մենք կպատմենք հետագայում²³⁴։

* * *

- 139 Եպիփանեսը՝ (Կոմմագենեի) Անտիոքոս թագավորի որ-
 դին, չցանկանալով ընդունել հրեական բարքերը, հրաժարվեց

այդ ամուսնությունից, թեպետև նախապես այդ խոստացել էր նրա հորը²³⁵,

* * *

158 Ներոնի իշխանության առաջին տարին, երբ Եմեսայի դինաստ Ադիդոսը մահացավ, իշխանությունը ժառանգեց նրա եղբայր Սոեմոսը²³⁶։ Իսկ Փոքր Հայքի իշխանությունը Ներոնը հանձնեց Քաղկիսի Հերովդես թագավորի որդի Արիստոբուլոսին²³⁷։

* * *

245 Այդ ժամանակ պարթևական երկրի տիրակալներ Բարդաիռանեսը²³⁸ և Պակորոսը, անցնելով Եփրատը և պատերազմելով Հյուրկանոսի դեմ, նրան կենդանի գերեցին և Արիստո-
246 բուլոսի որդի Անտիգոնոսին թագավոր հայտարարեցին։ Սա իշխեց երեք տարի և երեք ամիս, որից հետո, պաշարվելով Սոսսիոսի և Հերովդեսի կողմից, գերի վերցվեց, իսկ Անտոնիոսը նրան Անտիոք տանելով, սպանեց։

1. The first part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It is essential for the business to have a clear and concise record of all income and expenses, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

2. The second part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all assets and liabilities. It is essential for the business to have a clear and concise record of all assets and liabilities, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

3. The third part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all income and expenses. It is essential for the business to have a clear and concise record of all income and expenses, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

4. The fourth part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all assets and liabilities. It is essential for the business to have a clear and concise record of all assets and liabilities, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

5. The fifth part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all income and expenses. It is essential for the business to have a clear and concise record of all income and expenses, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

6. The sixth part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all assets and liabilities. It is essential for the business to have a clear and concise record of all assets and liabilities, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

7. The seventh part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all income and expenses. It is essential for the business to have a clear and concise record of all income and expenses, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

8. The eighth part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all assets and liabilities. It is essential for the business to have a clear and concise record of all assets and liabilities, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

9. The ninth part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all income and expenses. It is essential for the business to have a clear and concise record of all income and expenses, as this will be necessary for the preparation of the tax return.

10. The tenth part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all assets and liabilities. It is essential for the business to have a clear and concise record of all assets and liabilities, as this will be necessary for the preparation of the tax return.